

B.C. - 87.

RINDI

Nr 2 • 1990

RINDI

TIDSKRIFT FÖR GOTLÄNSK BOTANIK

Årgång 10 1990 Nr 2

Utgiven av Gotlands Botaniska Förening

Redaktör Bo Göran Johansson, Levide Vall, 621 93 Visby
Övr. redaktion Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby
Bengt Larsson, Lummelundsväg, Pl 4875, 621 42 Visby

Tidskriften erhålls antingen genom medlemskap i Gotlands Botaniska Förening (50 kr/år) eller genom prenumeration (samma pris). Familjemedlemskap kostar 15 kr/år. Föreningens postgiro är 68 36 66 - 2. Adressen är Box 1339, 621 24 Visby

Gotlands Botaniska Förening

är en ideell sammanslutning som har till ändamål att verka för ökad kunskap om Gotlands växter och för bevarandet av en rik flora på ön. Föreningen vill också bland allmänheten sprida intresse för botanik och naturskydd.

Dessa mål söker föreningen förverkliga bl.a. genom att verka för utforskandet av Gotlands flora, att biträda myndigheter och organisationer i behandlingen av botaniskt betydelsefulla naturskyddsfrågor, att utge tidskriften Rindi och även på annat sätt informera om och propagera för sin verksamhet och sina åsikter, och att arrangera exkursioner och sammankomster.

Ordförande Gun Ingmansson, Bangårdsgatan 10, 621 45 Visby
tel 0498-71343

Vice ordförande Jörgen Petersson, Humlegårdsvägen 18, 621 46 Visby
tel 0498-14559

Sekreterare Ingrid Engquist, Stenkyrka, 620 33 Tingstäde
tel 0498-72088

Kassör Bengt Larsson, Lummelundsväg Pl 4875, 621 41 Visby
tel 0498-78218

Övriga Elsa Bohus Jensen, Irisdalsgatan 14, 621 42 Visby
Stig Högström, Neptungatan 21, 621 41 Visby
tel 0498-14063

Bo Göran Johansson, Levide Vall, 621 93 Visby
tel 0498-66204

Torgny Rosvall, Bergmansgatan 6, 621 46 Visby
tel 0498-11777

Omslagsbilden: Salepsrot, *Anacamptis pyramidalis*. Batik av Barbro Lindberg.

Omslagsbilden: Salepsrot, *Anacamptis pyramidalis*

BARBRO LINDBERG

Första gången jag såg salepsroten blev jag förtrollad snarare av den rikliga förekomsten än av den enskilda blomman. Det var på en äng vid stranden vid Bendes i Anga och där växte hundratals, tusen av den. Som jag minns det var de enskilda blommorna förresten ganska lika varann - starka och friska med stora, starkt rosa bolliga blomhuvuden.

Men ängen var en åker och så plöjdes den upp; så fick man åka till andra ställen för att se på salepsrot. Inte tyckte jag den var något vidare, där den stod och tryckte i enstaka exemplar inne i enesbuskarna på hällmark och strandäng. Ganska ointresserad traskade jag i Bo Görans fotspår och tittade artigt till, när han hittade något extra fint exemplar. Rätt fula faktiskt, kläna och ämliga och alltid med urblekt stjälk och en massa bruna, vissna blad längst ner. Nog fanns det annat som var trevligare att vila ögonen på; det tyckte mina ögon i alla fall.

Så åkte vi till Grekland några år, och där var den igen, och då var det trevligt förstås, att stöta på en bekant. Men brukade den verkligen vara sådär enhetligt ljusrosa i färgen hemma, och visst var det väl större variation i själva axets form också?

Nu var det jag som for runt i enesbuskarna hemma och skrek på Bo Görän; men titta, men se den här då! Jag förundrade mig över formen som visst inte bara var pyramidalis utan lika gärna kunda vara klot eller små gracila ax - och färgen - grönvit och rosavit och ljusrosa och laxrosa och kallt rosa och alla mellanrosa färger, och mörkrosa och cerise och starkt fluorescerande rosarött. Och läppen sen! Nästan hel ibland, kupad eller flat utbredd, med flikar som viftade åt alla håll eller låg prydligt bredvid varann, grunt eller djupt inskurna, små eller stora flikar, ibland så stora att läppen snarare verkade veckan än inskuren.

Kniven på strupen: salepsroten är fortfarande inte en av mina absoluta favoriter (om man nu alls ska bry sig om något så dumt som att gradera blommor), men det var den som gav mig barnets ögon åter, som lärde mig se detaljerna i helheten. Som ett helt tycker jag om att avbilda den, och särskilt i just den rosa färg den har på bilden här, lysande mot dunklet och ändå själv en del av det.

Barbro Lindberg
Levide Vall
621 93 Visby

Gotlands Botaniska Förening 10 år

TORGRY ROSVALL

Annandag Pingst, den 4 juni 1990, firade Gotlands Botaniska Förening sitt 10-årsjubileum i Laxare änge i Boge, på samma plats där föreningens konstituerande möte hölls på dagen 10 år tidigare.

Efter en regnskur på morgonen klarnade vädret upp och ängst, ett av Gotlands artrikaste, bjöd på en fin försommarblomning; 1990 går ju till historien som det är då våren kom en hel månad tidigare än vanligt. Ängets vackraste orkidé, den vita skogsliljan, *Cephalanthera longifolia*, stod i sin finaste blomning. Den och alla de andra ängsväxterna välkomnade de ca 30 deltagarna i jubiléet.

Föreningens ordförande, Gun Ingman, hälsade deltagarna välkomna, jag berättade om föreningens tillblivelse för 10 år sedan och ett par tipspromenader med värdefulla pris, bl.a. alla hitills utkomna Rindi, genomfördes. De var arrangerade av Bengt Larsson; den ena med artiklar och notiser ur Rindi som användbar kunskapskälla, den andra - och svårare - gick ut på att känna igen gotländska växtnamn. Föreningen bjöd på picnic och Jörgen Petersson ledde en exkursion i ängst.

Dagen till ära utsågs tre förtjänta medlemmar till hedersledamöter i föreningen: Gösta Fåhræus, Bengt Englund och Gunnar Bachér. Alla tre har visat ett mycket stort intresse för föreningen och dess syften och har lämnat värdefulla och välkomna bidrag till föreningens verksamhet som väsentligt underlättat arbetet med bl.a. Rindi och Projekt Gotlands Flora.

Som avslutning på denna 10-års återblick utbringades ett fyrfaldigt leve för Gotlands Botaniska Förening och dess framtid. Hurra-ropen skallade högt i det vackra Laxare-ängst, som för alltid kommer att räknas som föreningens födelseplats.

FÖRENINGENS TILLBLIVELSE

Anförande vid jubileumsmötet den 4 juni 1990

För exakt 10 år sedan på dagen hölls Gotlands Botaniska Förenings konstituerande möte här i Laxare-ängst i Boge, ett av Gotlands allra vackraste ängen. Det året var våren sen och det var ännu rätt fuktigt i ängst: att sitta i gräset var inte att tänka på, så vi höll vårt möte stående precis som efter morgonskuren i dag. Ängst var då i sin tidiga vårblomning; nu är den i stort sett förbi och har ersatts av försommarblomningen trots samma tid enligt almanackan.

Erik W. Ohlsson berättade om det gotländska ängsts roll i det gamla bondesamhället för de ca 50 närvarande botanikintresserade gotlänningarna. Jag redogjorde sedan för bakgrunden till bildandet av föreningen och för interimsstyrelsens förslag till målsättning. Den hade formulerats som följer:

- Att samla för Gotlands flora intresserade personer - både fackbotanister och amatörer - till sammankomster, kurser och exkur-

sioner med syfte att ge medlemmarna tillfälle till erfarenhetsutbyte och skänka nya och fördjupade kunskaper inom alla delar av botaniken.

- Att i samarbete med länsstyrelsens naturvårdsenhet och de botaniska institutionerna vid våra universitet och högskolor deltaga i olika former av botaniskt naturvårdsarbete.
- Att arbeta för utgivandet av en tidskrift eller ett medlemsblad med botaniska notiser från Gotland.
- Att arbeta för utgivandet av en ny modern gotlandsflora.

Förslaget godtogs utan protester och definitivt beslut om att bilda Gotlands Botaniska Förening fattades enhälligt. Medlemsavgift för det närmaste året fastställdes och styrelse valdes. Det kan kanske vara av intresse att nämna vilka som utgjorde föreningens allra första styrelse. Jag valdes till ordförande, Bo Hammar till vice ordförande och Bengt Larsson till kassaförvaltare, vilket han ju fortfarande är. Till sekreterare valdes Kerstin Ewing och till ledamot utan särskild funktion Alf Larsson. Suppleanter blev Tord Porsne och Bertil Lindén. Den nya styrelsen fick i uppdrag att utarbeta förslag till stadgar att föreläggas nästa årsmöte.

Jag nämnde att det fanns en interimstyrelse tidigare; det betyder också att det fanns ett förspel till det här konstituerande mötet. Och det har jag tänkt att berätta något utförligare om.

Egentligen är det något förvånande att Gotland, ett av Sveriges botaniskt mest intressanta landskap, till för 10 år sedan saknade en botanisk förening. Jag har funderat en hel del över orsaken till detta. Det finns säkert flera förklaringar. Gotland är ett litet landskap med begränsat befolkningsunderlag. Botaniken är - eller var åtminstone tidigare - ett ganska exklusivt intresse för ett fåtal. Självfallet har Gotlands innevånare alltid haft ett påtagligt intresse för naturen, men när jag talar om ett fåtal intresserade gotlänningar är det den mera vetenskapliga sidan av botaniken, som jag menar. Massor av fastländska botanister gjorde forskningsresor till Gotland. Jag har vid några tillfällen tidigare talat en del om dem. Några infödda fackbotanister har vi också haft under tidens gång. Men att samla intresserade amatörer i en förening var nog rätt främmande för dem. Om läroverksadjunkten Karl Johansson är det omvittnat av dåtida elever att han knappast hade lust eller förmåga att dra ut i fält med eleverna. Hans storhet låg på ett annat plan. Regementsläkaren Elias Thore Fries strövalde mest ensam. Professor Bengt Pettersson har betytt mycket för populariseringen av botaniken genom exkursioner och föredrag för allmänheten, böcker och artiklar i tidningar och tidskrifter, men att samla särskilt intresserade amatörer i en förening låg nog inte för honom.

Skulle något ske fick det nog ankomma på amatörerna. Och visst har det funnits kunniga och intresserade amatörer på Gotland. Den stora mängd herbarieark som hamnat i Säveskolans herbarium vittnar väl taligt om det. Men annars höll man nog sina fynd mest för sig själv. Kanske vågade man inte publicera dem i pressen eller i botaniska tidskrifter av rädsla att göra bort sig och få en knäpp på näsan av proffsen. De flesta gjorde nog sina exkursioner ensamma eller i bästa fall tillsammans med någon likasinnad. Vändpunkten - tror jag - kom med Projekt Linné på hösten 1972 och med moderniseringen av Svensk Botanisk Tidskrift 1976. Nu fanns chansen för oss intresserade att få rapportera våra fynd och få dem publicerade. Projekt Linné innebar ju att samla alla tillgängliga uppgifter om hotade växters status. Länsstyrelsen gjorde upp en lista på mellan 10 och 20 personer och sände ut växtlistor till dem för att få rapporter tillbaka. Under åren 1976 - 1982 publicerades alla uppgifter i Svensk Botanisk Tidskrift.

Från jubileumsexkursionen i Laxare äng i Boge. Foto: Lars-Åke Petersson.

Jag hade rätt länge gått och funderat på om man inte skulle kunna samla några intresserade att ströva tillsammans med. De här funderingarna stärktes av ett sammanträffande med Bengt Larsson en pingsthelg ute på Sudret, när han var hemma på semester från fastlandet. Vi kom att ströva en del tillsammans då, ooh det gav mer smak. Så kom det sig att jag på Naturskyddsföreningens årsmöte i mars 1980 på nytt träffade Bengt, som nu flyttat hem till ön. Vi kom att prata om det här att göra exkursioner tillsammans och så kom tanken upp att testa intresset för en sådan här liten förening. Vi talade med några av de närvarande, som vi visste var speciellt botanikintresserade. Tord Porsne var en av dem som tyckte idén var bra. Andra var mer tveksamma. Den nu bortgångne Mats Nilsson, som då var Naturskyddsföreningens ordförande, befarade att ytterligare en förening skulle inverka menligt och splittrande på Naturskyddsföreningens arbete. Vi trodde inte det, utan hoppades att naturintresset i stället skulle kunna breddas.

Hur det var så bestämde vi oss att pröva idén lite allvarligare. Bengt och Tord och jag bestämde en dag för ett förberedande möte. Vi skrev ihop en inbjudan som sändes till ca 50 personer, som kunde tänkas vara intresserade. Projekt Linné-listan fanns i botten och så tog vi med alla biologilärare på ön och andra, som vi kunde komma på. Vi annonserade också i lokalpressen och fick in notiser både där och i radion. Allt gjordes med egna medel med en ganska säker förhoppning om att få tillbaks utlåggen någon gång. Det kom 18 personer till mötet i Säveskolans biologisal den 8 april 1980. Jag redogjorde för våra idéer och det blev en ordentlig diskussion

om målsättning, arbetsformer, eventuella risker för hotade arter m.m. Det fanns de som var rädda för att lokaler för sällsynta växter skulle bli kända av allt för många, med de risker det skulle kunna föra med sig. Det skulle kunna slinka in någon katt bland hermelinerna i föreningen. Diskussionen utmynnade i alla fall i att vi skulle bilda en förening som borde kallas Gotlands Botaniska Förening. Den tidigare nämnda interrimsstyrelsen tillsattes. Den kom att bestå av undertecknad, Bengt Larsson och Bo Hammar. Vi satte genast igång och tog kontakt med liknande föreningar på andra håll och fick tips och förslag. Slutligen kallade vi samman - genom brev och annonser igen - till mötet den 4 juni 1980 i Laxare-ångat.

Detta om förspelet. Jag tänker inte hålla någon ingående historik över de 10 gångna åren, men några noteringar tycker jag ändå kan vara på sin plats.

En sak, som vi blev överraskade av var medlemstillströmningen. Redan vid årsskiftet 1980-1981 var vi 153 medlemmar för att vid det senaste årsskiftet vara 875 medlemmar, en siffra som Bengt och jag absolut inte vågat drömma om, när vi drog igång det hela. Nu kanske vi nått vårt medlemsoptimum. Sista året hade vi till och med en svag tillbakagång.

Aktiviteterna har varit många. Det har blivit ungefär 130 annonserade - i början i pressen, sedan i Rindi - sammankomster förutom ett otal Öppet Hus-kvällar på Naturmuséet. Av de 130 sammankomster-na var 80 exkursioner och 50 inomhusmöten.

Jag måste naturligtvis också nämna om några av våra stora och betydelsefulla satsningar: Rindi och Projekt Gotlands Flora. Rindi har utkommit sedan 1981 med två nummer per år. Det just till jubiléet utkomna numret är det nittonde i ordningen. Sammanlagt har det i dessa nummer blivit 820 sidor inklusive pärmarna. Det är en rejäl tegelstensroman det! På de sidorna har det förekommit 124 signerade artiklar av 45 olika författare plus ett stort antal osignerade notiser. Första numret hade 16 sidor. Störst hittills var Sandö-numret med 92 sidor. De första numren skrev jag hemma på min gamla gröna Halda; sedan anlitade vi skrivhjälp med lite bättre utrustning. Nu skrivs och redigeras tidskriften av Bo Göran Johansson på föreningens egen dator. Utvecklingen har gått snabbt framåt.

Redan efter 6 nummer med svartvit omslagsbild gick vi över till färgbilder på framsidan. Förhoppningsvis skall det kunna bli så i fortsättningen också, kanske till och med någon färgbild inne i tidskriften någon gång. Det hänger på ekonomin. Vi har fått mycket beröm för Rindi, både för utseendet och för innehållet. Senast fick Sandönumret en mycket uppskattande recension i Svensk Botanisk Tidskrift. Grattis, författarna Gun Ingmansson och Jörgen Petersson! Omslagsbilden har 8 gånger signerats Staffan Rosvall och 2 gånger Barbro Lindberg. Även vältagna fotografier av flera av föreningens medlemmar har prytt omslaget. Namnet Rindi, bestämd form av rind, det gotländska namnet på murgröna, Gotlands landskapsblomma, har Alf Larsson till upphovsman.

Jag är helt övertygad om att Rindi haft en mycket stor betydelse för föreningens framgång och den stora medlemsökningen. Som ni säkert lagt märke till har vi i senaste numret ett rätt fylligt avsnitt föreningsmeddelanden. Jag inbillar mig att det är en viktig sak för kontakten med medlemmarna. För någon större bevakning i dagspressen har föreningen inte märkt av. Det är kanske vårt eget fel. Varför skulle inte våra aktiviteter, liksom de andra naturföreningarnas aktiviteter kunna uppmärksammas lite mer, åtminstone i samma omfattning som hembygdsföreningar, politiska organisationer

och pensionärsföreningar (sporten och musiken kan vi helt bortse ifrån att jämföra med). I vår verksamhet vinns inte några spektakulära segrar eller skördas några lagrar. Vad betyder en oåterkal-
lelig förlust av några arter i vår flora mot sådana pseudohändelser som en degradering till division IV i fotbollen eller upplösningen av en popgrupp. Om vi kommer till tals i tidningarna är det tyvärr ofta som nejsägare, när vi fått yttra oss över något exploateringsärendet eller någon utdikning. Vi skulle behöva tala om lite bättre för allmänheten varför vi tycker att vi måste säga nej, varför en enda liten ynka ört i ett kärr någonstans skall behöva stoppa storvulna golfanläggningsplaner med miljoner i budgeten. Nåja! Det var inte meningen att jag skulle kverulera över tidningarnas ointresse, som vi kanske mest är skuld till själva.

Vår andra verkligt stora satsning är Projekt Gotlands Flora. Ännu är inte projektet helt i hamn, men inventeringsskedet ser ut att närma sig sin fullbordan. Sammanställningen till en ny modern gotlandsflora återstår och kommer också den att kräva många arbetstimmar och författarmödor. I det sammanhanget är det kanske värt att påpeka att vi, trots det stora medlemsantalet i föreningen, är en alltför liten skara som verkligt aktivt arbetar med föreningens aktiviteter. Det är kanske så i de flesta ideella föreningar, men något dussin aktiva till skulle inte skada. Vi kan självfallet inte vara hur många som helst som skriver Rindi eller författar floraran, men det finns andra aktiviteter, som att leda exkursioner och hjälpa till med mötesarrangemang och sådant som skulle kunna avlasta den lilla skara som jobbar intensivt med Rindi och floraprojektet, och som också den gott skulle kunna vara något större.

De 10 åren har verkligen varit innehållsrika. Vem kunde ana att föreningen skulle få en sådan framgång och bli av sådan betydelse för floraintresset på Gotland? Om de kommande åren skall bli lika framgångsrika, vilket vi alla hoppas, krävs att alla, som kan det, drar sitt strå till stacken. Gå på våra möten! Deltag i exkursionerna! Anteckna mötesdatum genast i almanackan när Rindi kommer med programmet för den närmaste tiden. Om du hittar någon växt som du inte klarar av att examinera eller bara vill träffa någon att prata växter med, så har vi Öppet Hus varje torsdagskväll på Naturmuseet, i varje fall sommartid.

Torgny Rosvall
Bergmansgatan 12
621 46 Visby

Skenholmen - Om floran på tistlarnas ö

GÖRAN ARNQVIST

Att Gotlands kust är förvånansvärt fattig på öar och holmar har ofta noterats av öns besökare. En av de få ansamlingar av öar som trots allt finns är belägen i Rute socken, vid Gotlands nordöstra kust. Här ligger bl.a. två av Gotlands största öar, Furilden och Skenholmen. Medan Furilden sedan en tid är förbunden med land och därför relativt välbesökt (se t.ex. Tossavainen, 1984), är Skenholmen en ö som få kommer närmare än en hastig blick på kartan.

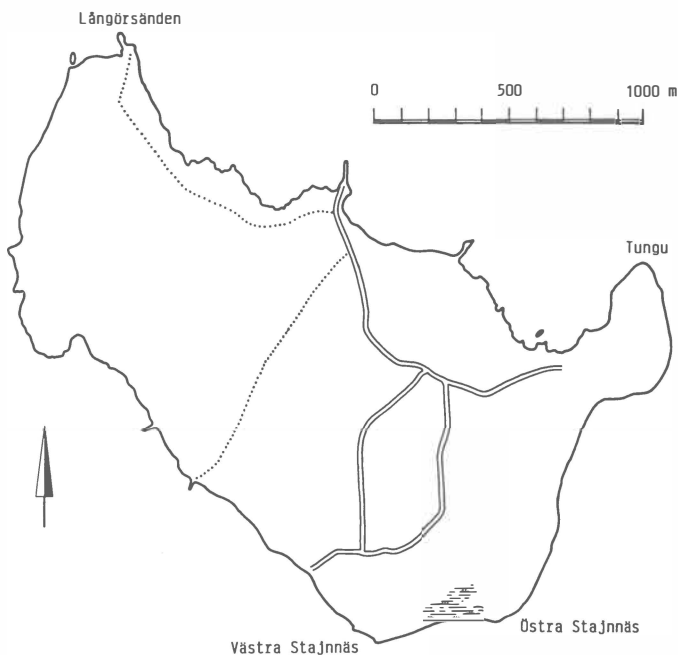
Skenholmen är mycket flack - trots sin storlek (ca 2,5 x 1,2 km) överstiger ingen punkt 5 m.ö.h. Namnet Skenholmen är egentligen en kartform av öns genuina namn, Skajnholmen eller helt enkelt Skajnu. Enligt Olsson (1984) är namnet en konstruktion av ordet skajna, vilket betyder sår, repa, reva. Den såriga holmen skulle då troligen anspela på de steniga strandvallarna som är vanliga på ön.

Skenholmen har sedan lång tid tillbaka brukats av lokalbefolkningen. Under 1900-talets första hälft var ön periodvis bebodd, och marken utnyttjades till bete och slåtter. Under senare tider har ön använts främst för fårbete, och för närvarande skeppar lokala jordbrukare får till och från ön varje sommar med hjälp av en pråm. Idag betas ön av ca 300 får, tillsammans med de rastande och häckande gäss som utnyttjar öns betesmarker.

Även Gotlands militära förband har flitigt utnyttjat Skenholmens isolerade läge i havet. Ön har använts som bomb- och skjutmål. Under 50- och 60-talen bombade flygvapnet Skenholmen intensivt, något som öns ärrade yta tydligt vittnar om. Bombningarna mot ön har dock upphört, och militären har idag inskränkt sin verksamhet till beskjutning från land mot Skenholmen.

Då Skenholmen ingår i en av mina inventeringsrutor inom Projekt Gotlands Flora, begav jag mig den 8 juli 1989 med stor nyfikenhet till Skenholmen för att studera öns flora. Nedan lämnas en kort beskrivning av ön, och några typiska växtmiljöer beskrivs närmare med sina förekommande arter. Avslutningsvis ges en artlista över de kärlväxtarter som påträffades. Namngivningen följer Krok & Almqvist (1984).

Skenholmens stränder är mestadels grusiga i SO och SV, och domineras av strandvallar, vilka bitvis är mycket väl utvecklade. Stränderna i NO och NV är flackare, huvudsakligen med hållar och klapper som underlag, och delvis av strandängstyp. Skenholmens inre delar var tidigare skogsbeklädda i viss utsträckning. Skogen brann emellertid ner på 50-talet, vid en skogsbrand orsakad av militärens bombningar. Idag består öns inre helt av en ängsmarksmosaik. Fyra ensamma tallar och några enstaka enar utgör numera Skenholmens påvra träd- och buskskikt. Örtfattiga ängsmarker av torrängskaraktär dominerar kraftigt, men fuktigare partier förekommer dels närmast stränderna och dels i sänkor och svackor. I vissa sänkor har mindre våtar utbildats, medan andra högt belägna partier närmast är alvarbetonade. Öns vegetation präglas starkt av betet av får och gäss. Får och militär utövar båda ett visst markslitage; ön genomkorsas av fårstigar och körvägar.

Karta över Skenholmen. S.Hedgren.

Om tallar trivs dåligt på Skenholmen så trivs tistlar desto bättre. Öns karaktärsväxt framför alla andra är den ädla nicktisteln, vilken kantar fårstigar och körvägar över hela ön. På öns södra delar finns dessutom, i anslutning till strandgrusvallarna, flera massbestånd av nicktistel, vilken på sina ställen närmast är 'mattbildande'. På strändernas tång-grusvallar växer dessutom överallt täta bestånd av den vasstaggiga varieteten av åkertistel (*Cirsium arvense* var. *maritima*). Även vägtistel förekommer, om än mindre allmänt.

De grusiga driftvallarna i söder domineras av åkertistel, nicktistel, brännässla, gåsört, kustbaldersbrå och spjutmålla. Även arter som etternässla, toppfrossört, toppdån och klibbkorsört förekommer relativt allmänt.

På de flackare och hårt betade stränderna i väster och i norr dominerar saltarv, saltnarv, trampört, gulkämpar, gåsört, krypven och kärrkavle. Här förekommer också sjöstarr och salttåg relativt allmänt. På vissa ställen, främst längs den västra stranden, är havsstrandformen av groblad (*Plantago major* ssp. *intermedia*) mattbildande. Bladen av denna form är här små och avsmalnande, något spetsiga och tydligt tandade med hårig bladöversida.

På Skenholmens västra strand, vid landningsplatsen för den pråm som för fåren till och från ön, hindrar fårstängsel djuren från att beta inom ett mindre område. Här är växtligheten betydligt

Ett stort bestånd av Skenholmens karaktärsväxt, nicktistel, *Cardus nutans*. Foto: Göran Arnqvist, Skenholmen, juli 1989.

Tall, *Pinus sylvestris*
 En, *Juniperus communis*
 Skogslök, *Allium scorodoprasum*
 Sandlök, *Allium vineale*
 Backlök, *Allium oleraceum*
 Stubbtag, *Juncus compressus*
 Salttag, *Juncus gerardii*
 Vägtag, *Juncus bufonius*
 Ryltag, *Juncus articulatus*
 Vårbrodd, *Anthoxanthum odoratum*
 Kärrkavle, *Alopecurus geniculatus*
 Krypven, *Agrostis stolonifera*
 Rödven, *Agrostis capillaris*
 Bergrör, *Calamagrostis epigeios*
 Krustätel, *Deschampsia flexuosa*
 Tuvtätel, *Deschampsia cespitosa*
 Knylhavre, *Arrhenaterum elatius*
 Älväxing, *Sesleria caerulea*
 Blåtätel, *Molinia caerulea*
 Darrgräs, *Briza media*
 Hundäxing, *Dactylis glomerata* ssp. *glomerata*
 Kamäxing, *Cynosurus cristatus*
 Vitgröe, *Poa annua*
 Fårsvingel, *Festuca ovina*
 Rödsvingel, *Festuca rubra* ssp. *rubra*
 Luddlost, *Bromus hordeaceus*
 Backskafting, *Brachypodium pinnatum*
 Lundskafting, *Brachypodium sylvaticum*
 Kvickrot, *Elymus repens*
 Knappsäv, *Eleocharis palustris*
 Agnsäv, *Eleocharis uniglumis* ssp. *uniglumis*
 Plattstarr, *Carex disticha*
 Piggstarr, *Carex spicata*
 Ärtstarr, *Carex oederi* ssp. *oederi*
 Sjöstarr, *Carex oederi* ssp. *pulchella*
 Hirsstarr, *Carex panicea*
 Slangstarr, *Carex flacca*
 Hundstarr, *Carex nigra*
 Brännässla, *Urtica dioica*
 Etternässla, *Urtica urens*
 Trampört, *Polygonum aviculare*
 Ängssyra, *Rumex acetosa*
 Svinmålla, *Chenopodium album*
 Strandmålla, *Atriplex littoralis*
 Spjutmålla, *Atriplex prostrata* ssp. *prostrata*
 Skaftmålla, *Atriplex longipes* ssp. *longipes*
 Backglim, *Silene nutans*
 Nattglim, *Silene noctiflora*
 Backnejlika, *Dianthus deltoides*
 Våtarv, *Stellaria media*
 Grässtjärnblomma, *Stellaria graminea*
 Hönsarv, *Cerastium fontanum*
 Sandnarv, *Arenaria serpyllifolia*
 Saltarv, *Honkenya peploides*
 Knutnarv, *Sagina nodosa*
 Saltnarv, *Spergularia marina*
 Ältranunkel, *Ranunculus flammula*
 Knölsmörbomma, *Ranunculus bulbosus*
 Revsmörbomma, *Ranunculus repens*
 Stor kustruta, *Thalictrum minus* ssp. *majus*
 Kalktrav, *Arabis hirsuta* var. *glaberrima*
 Penningört, *Thlaspi arvense*
 Nagelört, *Erophila verna*
 Gul fetknopp, *Sedum acre*
 Vit fetknopp, *Sedum album*
 Femfingerört, *Potentilla argentea*
 Blodrot, *Potentilla erecta*
 Revfingerört, *Potentilla reptans*
 Gåsört, *Potentilla anserina*
 Smultron, *Fragaria vesca*
 Backsmultron, *Fragaria viridis*
 Humleblomster, *Geum rivale*
 Brudbröd, *Filipendula vulgaris*
 Gulvial, *Lathyrus pratensis*
 Kråkvicker, *Vicia cracca*
 Käringtand, *Lotus corniculatus*
 Getväppling, *Anthyllis vulneraria*
 Jordklöver, *Trifolium campestre*
 Vitklöver, *Trifolium repens*
 Rödklöver, *Trifolium pratense*
 Mjuknäva, *Geranium molle*
 Stinknäva, *Geranium robertianum*
 Vildlin, *Linum catharticum*
 Skogsviol, *Viola riviniana*
 Solvända, *Helianthemum nummularium*
 Vitmåra, *Galium boreale*
 Gulmåra, *Galium verum*
 Sumpmåra, *Galium uliginosum*
 Vattenmåra, *Galium palustre*
 Åkerförgätmigej, *Myosotis arvensis*
 Vårförgätmigej, *Myosotis stricta*
 Åkermynta, *Mentha arvensis*
 Backtimjan, *Thymus serpyllum*
 Brunört, *Prunella vulgaris*
 Praktbrunört, *Prunella grandiflora*
 Toppfrossört, *Scutellaria hastifolia*
 Toppdån, *Galeopsis bifida*
 Dyveronika, *Veronica scutellata*
 Axveronika, *Veronica spicata*
 Ögontröst, *Euphrasia stricta* var. *stricta*
 Höskallra, *Rhinanthus serotinus*
 Groblad, *Plantago major* ssp. *major* och ssp. *intermedia*
 Svartkämpar, *Plantago lanceolata*
 Gulkämpar, *Plantago maritima*
 Läkevänderot, *Valeriana officinalis* ssp. *officinalis*
 Blåkklocka, *Campanula rotundifolia*
 Liten kardborre, *Arctium minus*
 Nicktistel, *Carduus nutans*
 Vägtistel, *Cirsium vulgare*
 Äkertistel, *Cirsium arvense* var. *maritima*
 Rödklint, *Centaurea jacea*
 Rölleka, *Achillea millefolium*
 Kustbaldersbrå, *Matricaria maritima* ssp. *maritima*
 Klibbkorsört, *Senecio viscosus*
 Hästhov, *Tussilago farfara*
 Kattfot, *Antennaria dioica*
 Tusensköna, *Bellis perennis*
 Maskros, *Taraxacum* Sect. *Vulgaria*
 Höstfibbla, *Leontodon autumnalis*
 Gråfibbla, *Hieracium pilosella*

örtrikare och flera arter har här sin enda förekomst på ön. Skogslök, nattglim, rödklint, läkevänderot, höskallra, knölsmörblomma, svinmålla, skaftmålla, strandmålla, liten kardborre, sumpmåra och kråkvicker förekom allmänt.

Större delen av Skenholmen består emellertid av tämligen magra torrängar. På dessa marker är fårsvingel, rödven, gulmåra, gråfibbla, höstfibbla, femfingerört och svartkämpar dominerande arter, med inslag av t.ex. backlök, knylhavre, rölleka, kattfot, käringtand och backnejlika. På de torraste delarna är även liten blåklocka, axveronika och backtimjan vanliga. På något fuktigare marker är piggstarr, slankstarr, hirsstarr, darrgräs, vårbrodd och älvväxing dominerande arter, med förekomster av t.ex. revfingerört och gulvial. I svackor och sänkor finns här och där smärre våtar, där vanliga arter är hundstarr, plattstarr, hirsstarr, agnsäv, knappsäv, blåtåtel, ältranunkel, gåsört, blodrot och åkermyntha. En något speciell fristad för de fuktälskande arterna är också vissa av de bombkratrar (!) vilka finns här och där på norra delen av ön. Dessa fuktiga kratrar hyser t.ex. ofta dyveronika, vilken för övrigt inte hittades på någon annan ståndort.

Floran på ön är ofta intressant även ur en spridningsbiologisk synvinkel; spridning över havet kan utgöra ett problem för många arter. Så kan observationer om att arter inte förekommer på en ö ge oss kunskap om arters spridningsförmåga, och vara lika intressanta som att arter förekommer. Många arter som man tycker "borde" förekomma på Skenholmen saknas i min artlista, vilket säkert till viss del beror på den korta visiten (ca 8 timmar). Men jag vill ändå nämna två arter som jag knappast gått förbi vid mitt besök men som ändå saknas i min artlista, nämligen tulkört och stånds (*Senecio jacobaea* ssp. *jacobaea*). Dessa båda arter är mycket allmänna karaktärsväxter i likartade miljöer på det närläggna fastlandet samt på Furilden, och det är mycket märkligt att de ej har lyckats etablera sig på Skenholmen då de dessutom tål ett visst betningsstryck.

Även om Skenholmens flora i flera avseenden är speciell, så bidrar även öns fågelliv i stor utsträckning till att ge den ett högt naturvärde. Förutom att ön utgör en viktig rastplats för tusentals arktiska gäss, finns här också en mycket intressant häckfågelfauna. Vid mitt besök på ön observerades häckningsindiciet för bl.a. vitkindad gås, dvärgmå, kentsk tärna, skräntärna, småtärna och inte mindre än 11 olika vadararter (t.ex. brushane, kärrsnäppa och skärfläcka).

För att ge tistlar och fåglar en fortsatt fristad på Skenholmen, är nog ett skydd i form av landstigningsförbud tyvärr nödvändigt. Med tanke på öns betydelse som rast- och häckningslokal för flera sällsynta fågelarter kan även militärens nuvarande aktivitet på ön starkt ifrågasättas. Ett fortsatt fårbete är också av yttersta vikt för att ön skall bibehålla sin karaktär.

LITTERATUR

- Krok T.O.B.N. & Almquist S., 1984. Svensk Flora. Esselte, Uppsala.
Olsson I., 1984. Ortnamn på Gotland. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
Tossavainen E., 1984. Furilden (Exkursionsrapport). Rindi 4:86.

Göran Arnqvist
Flintvägen 15A
902 42 Umeå

Nya växtplatser för myggnycklar upptäckta på Gotland

STIG HÖGSTRÖM och BENGT STUREVIK

Under sommaren 1989 lyckades författarna till denna artikel - efter ett par tidigare misslyckanden - ta sig ut i Marpesträsk vidsträckta agfält och hitta det gungflyområde, som professor Bengt Pettersson studerat (Pettersson 1958, s. 49, och 1971, s. 46). Han skriver om de nordliga Fåröträsken, att det märkligaste av dem är Marpesträsk, 'där en mängd säregna och sällsynta arter har påträffats'. Han nämner dock inte några vid namn.

En av de första rariteter, som vi fann, var just myggnycklar, *Liparis loeselli*. Vi gjorde en översiktlig inventering och kom fram till att det rörde sig om minst 200 exemplar; således en av de större gotlandslokaler av denna hotade art. Andra kärlväxter som är sällsynta på Gotland, som vi fann i gungflyna, var granbräken, lopplummer (på en flat gråsten i myren), ullsäv, dystarr och trindstarr, *Dryopteris cristata*, *Lycopodium selago*, *Scirpus hudsonianus*, *Carex limosa* och *C. diandra*. Dessa gungflyområden är ganska vidsträckta, omkring en halv kilometer i utsträckning. Myggnycklarna var glest spridda över en stor del av området. Från land såg det ut att vara ett homogent agbälte (jämför foto), men väl utkomna dit kunde vi konstatera att det fanns rätt stora partier med lågvuxen växtlighet på ett underlag av mossor. Om man stod där och började svikta lite försiktigt, såg och kände man hur gungflyets yta gungade i ett ganska stort område.

Sommaren 1990 hittade Lars-Åke Pettersson den andra nya myggnyckel-lokalen, belägen i Gotlands inland i socknen Ganthem, cirka 1 km sydväst om kyrkan i en långsmal, vackert utbildad källmyr. Karakteristiska arter för denna allt mer försvinnande naturtyp var på denna lokal bland andra axag, kärrlilja, sumpnycklar, luktsporre, storsilleshår och majviva (*Schoenus ferrugineus*, *Tofieldia calyculata*, *Dactylorhiza traunsteineri*, *Gymnadenia odoratissima*, *Drosera anglica* och *Primula farinosa*). Det fanns omkring 40 blommande myggnycklar och cirka 170 bladrossetter. Det betyder att också denna förekomst tillhör öns främsta, och den är nog också en av de vackraste. Källmyren delas ungefär på mitten av en fastighetsgräns som ännu syns markerad i terrängen. Det har framkommit att man i skogsbruksplanen rekommenderar en dikning i den norra fastighetens södra del, det vill säga rakt igenom myggnyckelbeståndet!

En tredje nyupptäckt förekomst får nog snarare räknas som en del-lokal till en tidigare känd lokal, då den ligger mindre än 200 m från denna, vilket är det avstånd som t.ex. Björkbäck räknar som miniavstånd mellan två självständiga lokaler (Björkbäck, 1979). Det är en liten agmyr med ett litet antal myggnycklar, som vi upptäckte 1985, belägen 150-175 m söder om den västra delen av Grönbjårsstrand i Hall (vilket är vår lokal nr 12 i förteckningen i Rindi, se Sturevik & Högström, 1984).

Vi vill passa på att lämna några små kompletteringar till vår tidigare sammanställning (Sturevik & Högström, 1984, kompletterad

Marpesträsk, Fårö, sett från sydväst. I agfältet finns ett omfattande gungflyområde med myggnycklar, granbräken, lopplummer, ullsäv, dystarr, trindstarr. Foto: Stig Högström, 12 sept. 1989.

i Rindi 1986 och 1987: Johansson & Larsson, 1986, och Johansson, 1987).

K.G.Ridelius har i ett brev meddelat en anteckning från Fårö den 6 juli 1931: 'Stora Gåsemora, i ett agkärr fanns rikligt med *Malaxis/Sturmia/loeselii*.' Denna förekomst avser uppenbarligen Fångfånglokalen (vår lokal nr 1 i förteckningen 1984), som har fastighetsbeteckningen Stora Gåsemora. Vid gården med samma namn finns inget agkärr.

Bengt Norman, Tingstäde, har meddelat oss att han har sett myggnycklar väster om den stora förekomsten i Millumträsk, Tingstäde (vår lokal nr 15 i förteckningen).

TABELLER

Vi har sammanställt två tabeller. Den första är en förteckning över de största lokalerna för arten på Gotland med uppgift, i förekommande fall, om andelen fertila (blommande) exemplar. Några data från Skåne (Wittzell, 1983) har tagits med som jämförelse. Om de låga andelarna fertila myggnycklar på Gotland är normalt för arten, har vi för lite jämförelsematerial för att kunna avgöra.

I den andra tabellen har vi gjort en sammanställning av antalet blommor, som vi räknat (stickprovsvis). Myggnycklar är, som synes, fåblommiga, med i genomsnitt 4 blommor per blommande exemplar i vårt material. Jämför också diagrammet. Inte heller här kan vi

Källmyr i Ganthem med myggnycklar och typiska extremrikkärrarter som majviva, axag, storsileshår, kärllilja, sumpnycklar och luktsporre. Foto: Bo Hammar, 26 oktober 1990.

säga hur pass representativt de gotländska värdena är för arten. I litteraturen anges bara gränserna för högsta och lägsta antal blommor, t.ex. Hylander (1965) anger 1-10 för Sverige, Eichwald m.fl. (1984) 2-11 för Estland och Moore (1980) anger 3-8 (-18) för Europa. Vårt gotländska stickprov, med 1-13 blommor, ligger i linje med dessa uppgifter. I vår förra uppsats redovisade vi en rekordnyckel med 20 blommor (Sturevik & Högström, 1984).

ÖSEL

Vi botanister på Gotland har nu äntligen efter ett halvsekels avstängdhet åter möjlighet att botanisera i vårt närmaste grannland Estland. Vi lämnar därför här, som en liten aptitretare, en kartskiss över myggnycklarnas utbredning också på Ösel. Denna ö är lik

Tabell 1

Förteckning över de största myggnyckellokalerna på Gotland med uppgift om fördelningen av fertila (blommande) och sterila (endast bladrosett). Som jämförelse har medtagits de två största av dagens sju förekomster i Skåne (Wittzell, 1985).

	Fertila	Sterila	Summa	Andel fertila
Millumträsk, Tingstäde (1984)	1399	6899	8298	16,9%
Ganthen, källmyr (1990)	40	170	210	19,0%
Grönbjårs, Hall (1983)	53	127	180	29,4%
Bungenäs, Bunge (1985)			275	
Marpesträsk, Fårö (1989) *			200	
Skåne:				
Norra Åsum	96	146	242	39,7%
Stångby mosse	46	130	176	26,1%

*. Ofullständig räkning.

Tabell 2.

Förteckning över antalet blommor på gotländska myggnycklar (ej totaltäckande räkningar).

Antal blommor	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Marpesträsk (1989)	11	10	7	5	5	2	2	3	5	—	—	1	1
Bungenäs (1989)	7	10	11	12	3	6	4	5	2	2	—	—	—

Medelvärde blr/ind. Marpesträsk 4,2 (n=52). Bungenäs: 4,3 (n=62).

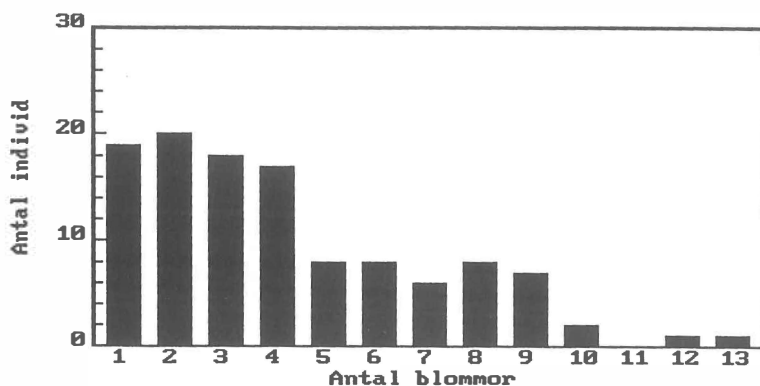
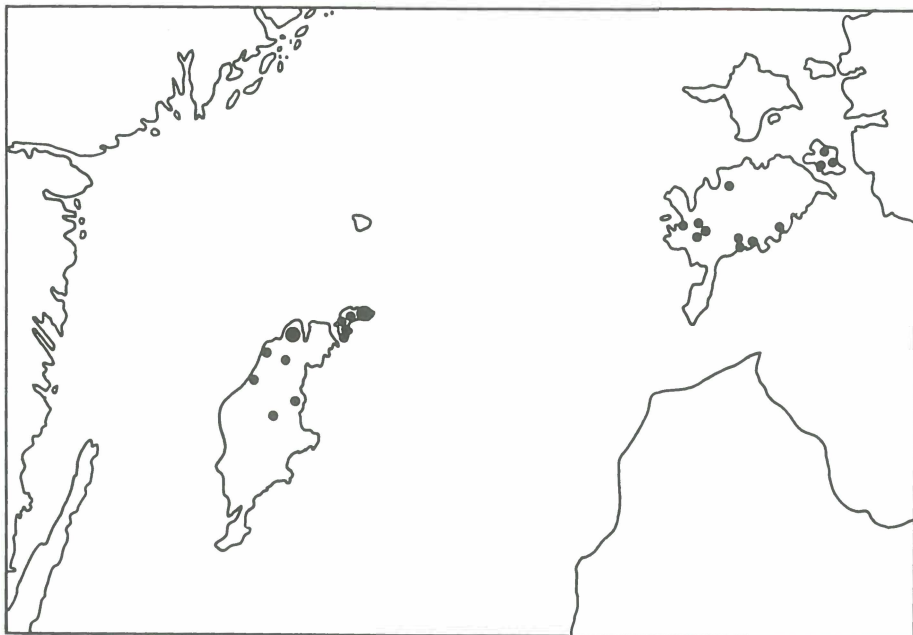

Diagram över antal blommor hos gotländska myggnycklar enligt tabell 2. I medeltal har varje blommande planta 4,2 blommor.

På denna kartskiss visas den aktuella utbredningen av myggnnycklar på Gotland enligt Sturevik och Högström (1984), kompletterad med de i denna uppsats redovisade nya lokalerna samt utbredningen på grannön Ösel i Estland, som nu åter öppnas för botaniska besök. Utbredningen på Ösel är hämtad från Eichwald m.fl. (1984), men den har inte kontrollerats i aktualitetshänseende.

Gotland beträffande areal (2964 resp. 3159 kvadratkilometer), berggrund (kalksten) och natur (bland annat extremrikkärr och alvarmark). Antalet myggnnyckellokalerna på Ösel är ungefär detsamma som på Gotland. Arten förekommer i delvis andra biotoper än på Gotland, utöver kalkrika kärr också på sumpiga sjöstränder och översvämmade flodbäddar i Estland (Eichwald m.fl., 1984).

HOT

Avslutningsvis vill vi ännu en gång understryka myggnnycklarnas stora skyddsvärde. De har en mycket sårbar ställning i hela sitt utbredningsområde, beroende på att deras växtplatser utgörs av blöta kärr, som inte har någon plats i dagens skogsbruk och jordbruk. En forskare i Wien (Mrkvicka, 1990) skriver exempelvis att myggnnycklarna, fastän de har en vidsträckt utbredning, tillhör de mest sällsynta och mest skyddsvärda orkidéerna i Mellaneuropa, och att de är starkt hotade i Västtyskland och Österrike: "Liparis loeselii gehören, obwohl weit verbreitet, zu den seltensten

Myggnnycklar, Åhsbergsga hagen, Visby. Foto: Bo Göran Johansson, 6 juli 1977. Ungefär naturlig storlek.

und schutzbedürftigsten Orchideen Mitteleuropas (stark gefährdet in der BRD und Österreich)". En undersökning i Tjeckoslovakien visar att arten är utslagen på 53% av sina lokaler (Prochazka & Cernohous, 1985).

Utöver tillbakagång eller försvinnande i Norge, Belgien, Frankrike, Danmark och Skåne, som tidigare redovisats (Sturevik & Högström, 1984), har vi nu också exempel på tillbakagång i Finland, från landets fåtaliga lokaler, alla på Åland. Holger Törnroth har i brev meddelat oss att den ursprungliga fyndplatsen för växten, Östra Insjön i Hörby, Eckerö, till hans stora sorg nu snabbt växer igen. Betets upphörande på 1950-talet och, under de senaste åren, även tillrinning av näringsrikt vatten har helt förändrat miljön. Sommaren 1984 fann han efter mycket sökande en och annan *Liparis* mellan strån av vass och älgört. Bredmossen i Hammarland besökte han i början av 1960-talet, och då var lokalen ännu sig lik. Nu har han hört av C.-A. Haeggström att allt är förändrat, mossen är utdikad och delvis igenvuxen, och myggnycklarna har inte kunnat återfinnas.

LITTERATUR

- Björkbäck F., 1979. Några metoder att ange växtlokaler. Svensk Bot. Tidskr. 73, p.545-554.
- Eichwald K. m.fl., 1984. Eesti NSV Flora. IX. Ed. Eesti NSV Teaduste Akadeemia, Zoologia ja Botaanika Instituut. Tallin.
- Valgus.
- Hylander N., 1965: Nordisk kärlväxtflora II: Stockholm.
- Johansson B.G., 1987: Nyheter i Gotlands flora 1986. Rindi 7, p.30
- Johansson B.G. & Larsson B., 1986: Nyheter i Gotlands flora 1985. Rindi 6, p.32.
- Moore D.M., 1980: Orchidaceae. In Flora Europaea. Vol. 5. Cambridge.
- Mrkvicka A.C., 1990: Neue Beobachtungen zu Samenkeimung und Entwicklung von *Liparis loeselii* (L.) Rich. Arbeitskreis Heimischer Orchideen 22(1), p. 172-180.
- Pettersson B., 1958: Dynamik och konstans i Gotlands flora och vegetation. Acta Phytogeogr. Suec. 40. Uppsala.
- Pettersson B., 1971: Översiktsplan för Gotlandskusten. Växtlighet och landskapsbild. Visby.
- Prochazka F. & Cernohous F., 1985: Rozsireni a ekologie *Liparis loeselii* (L.) L.C.Rich. v Ceskoslovensku. Casopis Narodniho Musea (Praha) 154, p.10-30.
- Sturevik B. & Högström S., 1984: Myggnycklar, *Liparis loeselii*, på Gotland. Rindi 4, p.55-68.
- Wittzell H., 1983: Hotade orkidéer i Skåne. Länsstyrelserna i Kristianstad och Malmöhus län.

Stig Högström
Neptungatan 21
621 41 Visby

Bengt Sturevik
Lärbro Prästgård
620 34 Lärbro

Inventeringslägren 1989 och 1990

GUN INGMANSSON, BO GÖRAN JOHANSSON och JÖRGEN PETERSSON

Vi ger här en kort översikt av två års botanikläger, 1989 och 1990. Båda åren höll vi på en vecka, första året med 12 deltagare och andra året med 18. Under denna tid inventerade vi 4 ekonomiska kartblad - totalt 100 kvadratkilometer - 06J1c Lye, 06J1d Garda, 06J2c Etelhem och 06J2d Sigsarve. Det totala antalet arbetsdagar uppgick till 140 (många deltog inte hela veckan), och man kan nog säga, att vi borde ha inventerat lite mer översiktligt och istället försökt täcka ett större område. Särskilt Garda-rutan blev extremt noga inventerad med över 600 arter (det vanligaste på Gotland är mellan 400 och 500 arter på en ruta om 5 x 5 km) och mer än 1400 uppgifter.

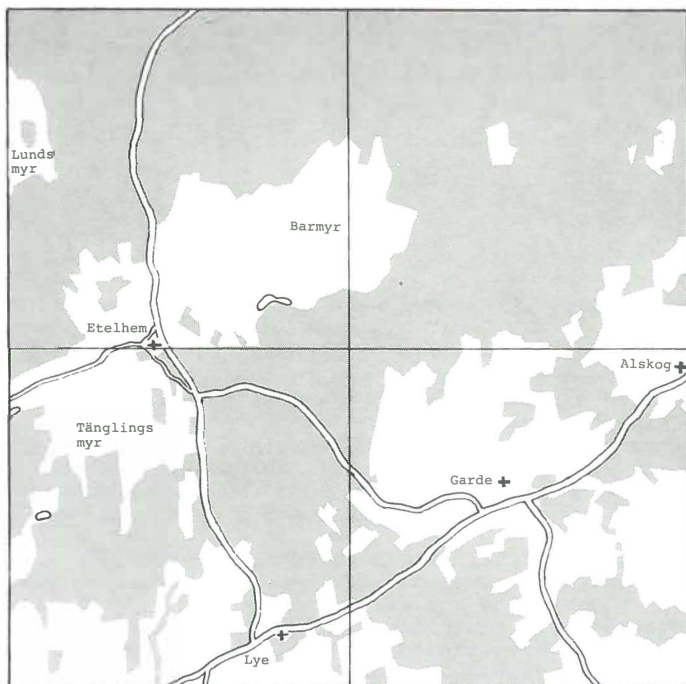
Första året var vi förlagda till Etelhems bygdegård och i år bodde vi enkelt men bekvämt på skolan i Etelhem, fast några av oss fick en mer ombonad inkvartering hos vår kontaktperson i Etelhem. Under dagarna inventerade vi delområden i smågrupper om två eller tre. På kvällarna hade vi gemensamma diskussioner kring material som vi samlat, eller också gjorde vi gemensamma exkursioner till intressanta mål i närheten, exempelvis Brunnsraränet (mer om detta i det följande) eller till växtplatsen i När för flikbrunört, *Prunella laciniata*. Under 1990 hade detta arrangerats mer i detalj, så att Lena Jonsell ställde upp som kursledare och redde ut de arter som fanns i dagens insamlade material - vi samlade särskilt in av gräs och halvgräs för den skull - och också genomförde motsvarande genomgång i fält under kvällsexkursioner.

Området som inventerades utgör en kvadrat med sidan 10 km och innehåller kyrkbyarna i Lye, Garde, Alskog och Etelhem. Norrut sträcker det sig till sockengränsen mot Buttle, i söder innehåller det väg 144 från Lye till Alskog och en bit sydost därom.

Det geologiska underlaget utgörs till största delen av kalkrik morän på hård kalksten, som på flera håll går i dagen, ofta som små kalkkullar. Större sammanhängande kalkhällar finns mellan Etelhem och Garde, nordväst om Alskog kyrka och i hela norra området vid gränsen mot Buttle (utom längst i väster). I sydöstra delen finns större sandområden. Vägen Lye-Alskog följer en framträdande sandås och sydost om den finns fina skogar på sandunderlag.

Tre stora myrområden har funnits i området: Lundsmyr längst i nordväst (vid Bjärbyholm), Barmyr nordost om, och Tängslingsmyr söder om Etelhems kyrkby. De är nu alla uppodlade. Agmyrar och smärre skogskärr, källmyrar och fuktängar finns dock kvar rätt mycket av, särskilt i de norra delarna, t.ex. Smaulmyrar i Alskog.

I den beskrivning som nu följer av området kommer vi att använda namnen Lye, Garda, Etelhem och Sigsarve för de fyra kartbladen. Närmare lokalangivelser görs på en kilometer när, så att exempelvis 24 betyder den kvadrat med sidan 1 km, som har sitt nedre sydvästra hörn 2 km norr och 4 km öster om kartbladets sydvästra hörn.

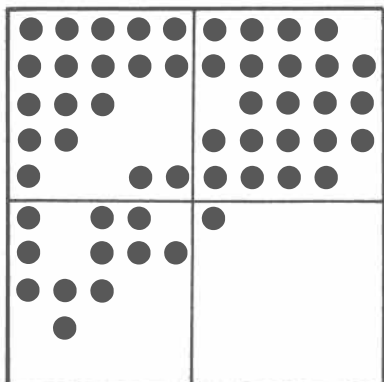
Karta över det inventerade området. Skogsmark är rastrerad.

Barrskog

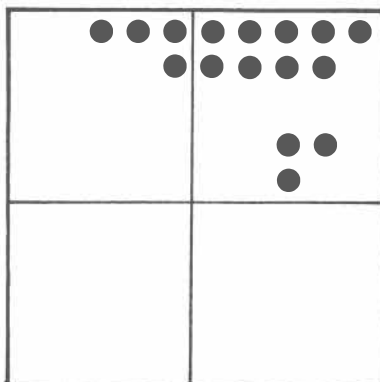
Vår mesta tid under inventeringarna gick åt till att vandra i skogsmark (och hyggen), ofta tallskog på lerig morän, som i stora områden tunnades ut, så att kalkhällen blottades och skogen glesnade. Vidsträckta sådana skogar finns i norr mot sockengränsen mot Buttle (en av grupperna gick vilse, en dag när man hade glömt kompassen!) och mellan Etelhem och Garde. Karakteristiska arter här var färgmåra, skogskovall, grenig sandlilja och piggrör, *Galium triandrum*, *Melampyrum sylvaticum*, *Anthericum ramosum* och *Calamagrostis varia*. Om man betraktar en karta över deras gemensamma utbredning får man en översiktlig bild av var denna skogstyp förekommer. Särskilt framträdande bland dessa arter är piggröret, som förekommer i 53 km-rutor av 100, en markant spridning jämfört med Bengt Petterssons kartering 30 år tidigare (Pettersson, 1958). Lundstarr, *Carex montana*, har en något vidare spridning (60 km-rutor) och går lite mer söderut.

Inom området är också spenört, *Laserpitium latifolium*, vanlig, ofta i stora och framträdande bestånd tillsammans med skogsfibblor och hagfibblor, *Hieracium Silvaticiformia* och *Vulgatiformia*.

Längst i norr finner vi utpräglade kalktallskogar med nipsippa, *Pulsatilla patens*, känd sedan tidigare (tre lokaler, se Rosvall, 1986), och gotlandsstånds, *Senecio jacobaea* ssp. *gotlandica*,

Karta över utbredningen av färgmåra, skogskovall, grenig sandlilja och piggrör. Rutor med minst tre av dessa arter har markerats.

Karta över utbredningen av bergsskrabba.

som 1990 upptäcktes på ett stort antal lokaler, alla nya! En lokal finns inom kartbladet Etelhem (ruta 04), de övriga i kartbladet Sigsarve (rutorna 24,32,34,40,41,42,43). Sammanlagt antecknades 19 lokaler, en del ganska vidsträckta och rika. Den följer, liksom nipsippan, gärna skogsstigar och körvägar, men finns också strödd ute i skogsmarken på öar av blottad kalkhäll.

Inom i stort sett samma område, något mer koncentrerat mot nordost, påträffade vi också rikligt med kungsmynta, *Origanum vulgare*. Ett par bestånd vippärt, *Lathyrus niger*, fanns också i dessa områden.

Av de rena hållmarksarterna kan man nämna bergsskrabba, *Globularia vulgaris*, dels längst i norr men också i ett avgränsat område 3-4 km norr om Garde kyrka, strandglim *Silene maritima* som märkligt nog inte påträffades längst i norr mot Buttle, utan bara något söder därom samt två nya lokaler för gotlandssolvända, *Fumana procumbens* (Sigsarve 12,32). Ganska intressant är fjällgröe, *Poa alpina*, som bara påträffades i fyra km-rutor i det norra området, men som istället fanns på fem km-rutor inom kartbladet Lye i sydväst!

I fuktigare skogsmark, i svackor och i myrkanter, fanns, liksom i våtar, ofta gott om blodtopp, *Sanguisorba officinalis*, dock bara i de nordöstra delarna (med undantag för Käldänget i Garda).

I sydost finner vi barrskog på sandigt underlag, där gran får en större roll än i mer kalkpräglade skogarna. Här fanns till exempel harsyra, linnea, skogsstjärna och, på en lokal (Garde 12), stjärnstarr, *Oxalis acetosella*, *Linnaea borealis*, *Trientalis europaea* och *Carex echinata*.

När skogen avverkats och markberetts för plantering får man ofta en tillfällig period med fuktighetskrävande, något konkurrenssvaga arter som grönstarr, löktåg (många lokaler, men bara inom de östra kartbladen Garda och Sigsarve) och ibland torvtåg, *Carex demissa*, *Juncus bulbosus* och *J. alpinus* ssp. *alpinus*. De växer på hyggena i blottad jord efter markberedningen.

Lövskog och ängen.

Det kanske mest kända av ängena i området är Käldänet i Garde (Garda 23). Det är ett friskt, örtrikt änge med fuktighetskrävande örter som hartmansstarr, gökblomster och blodtopp, *Carex hartmanni*, *Lychnis flos-cuculi* och *Sanguisorba officinalis*. Här finns också lundväxter som nässelklocka, *Campanula trachelium*, och i ett hörn av äng, desmeknopp, *Adoxa moschatellina*, som dock är mycket svår att se något av fram på sommaren. Ännu svårare är späd ögontröst, *Euphrasia stricta* ssp. *stricta*, närapå osynlig utanför själva blomningen, som brukar äga rum andra halvan av juni.

Ett änge, som nu inte längre slätas, besökte vi på en kvällsexkursion den 6 juli 1989: Brunnsräränet, som ligger nv om Bare i Etelhem (Etelhem 23,24). Det är ett numera betat änge nedanför en hållmarkskant. I övergången från hällen i norr in till äng finns en rad av ålderstigna askar. På dessa studerade vi några av ängets rariteter, nämligen jättelav, lunglav och blylav, *Lobaria amplissima*, *L. pulmonaria* och *Parmeliella plumbea*. Inne i ängets nordväst del finns gott om stensträngar påminnande om dess forna betydelse som inägomark. I dagens läge finns i detta vidsträckta änge gott om ek, hassel, ask, lundalm och skogskornell samt en del lönnar och skogsalmar, *Quercus robur*, *Corylus avellana*, *Fraxinus excelsior*, *Ulmus minor*, *Cornus sanguinea*, *Acer platanoide*s och *Ulmus glabra*. I fältskiktet kan nämnas betesdaggåka, späddaggåka, underviol, vårärt, spenört, långsvingel, lundelm, lundslok, strävlost, skogsstarr samt ängets dominant lundstarr, *Alchemilla monticola*, *A. filicaulis*, *Viola mirabilis*, *Lathyrus vernus*, *Laserpitium latifolium*, *Festuca gigantea*, *Elymus caninus*, *Melica uniflora*, *Bromus benekenii*, *Carex sylvatica* och *C. montana*.

Fagergatskog heter ett litet lövskogsområde med järnåldershusgrunder. Det ligger vid den gamla järnvägsbanken mellan Etelhem och Buttle (Etelhem 41). Området har röjts men husgrunderna har ånyo snabbt vuxit igen med hasselbuskage. På dessa forntida husgrunder döljer sig under hasseln flera intressanta och sällsynta växter, varav flera gräs. Bland dessa lundgräs kan följande nämnas: långsvingel, lundelm, lundslok, strävlost, hässlebrodd och skogskorn, *Festuca gigantea*, *Elymus caninus*, *Melica uniflora*, *Bromus benekenii*, *Milium effusum* och *Hordelymus europaeus*.

Bland hasseln finns också rikligt med myska, skogskovall, skogs-lök och vårärt, *Galium odoratum*, *Melampyrum sylvaticum*, *Allium scorodoprasum* och *Lathyrus vernus*. På öppnare marker står spenört och backlök, *Laserpitium latifolium* och *Allium oleraceum*.

Två arter, som kanske särskilt ska kommenteras är dels benved, *Euonymus europaeus*, som påträffades på en lokal i Lye och i sammanlagt 8 km-rutor i Garde, oftast i bryn eller lövsträngar längs med vägar och liknande, dels nässelklocka, *Campanula trachelium*, med sammanlagt 14 lokaler antecknade i kartbladen Lye och Etelhem.

Torräng

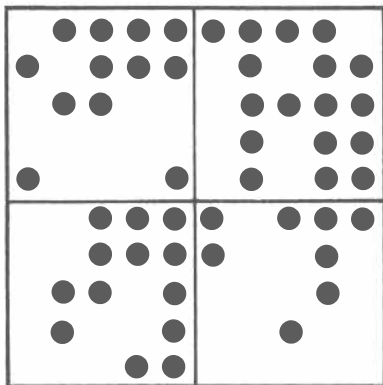
Längs sandåsen som går förbi Lye mot Alskog fanns fina torrängar med arter som grusviva, *Androsace septentrionalis*, korskovall, *Melampyrum cristatum*, monke, *Jasione montana* och ullört, *Filago arvensis*. Tyvärr fann vi inte liten ullört, *Filago minima*, som K.Johansson uppgav från Alskog - den är inte sedd på Gotland i

Gotlandsstånds, *Senecio jacobaea* ssp. *gotlandica*. Foto: Jörgen Petersson, 1990.

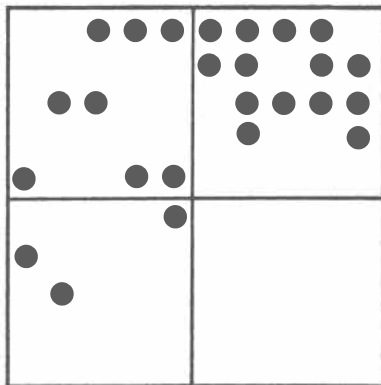
modern tid vad vi vet.

Vi såg också hylsnejlika, *Petrorrhagia prolifera*, på två ställen i Garde. En av lokalerna var så fin, att vi gemensamt besökte den på en kvällsekkursion. Det var en liten, torr kulle, cirka 1,5 km öst Garde kyrka, där hylsnejlikan växte mycket rikligt, om än ofta i pyttesmå exemplar.

Andra intressanta arter är flockarun, *Centaureum erythraea*, med 6 lokaler, till exempel en förekomst i gläntor i en långsamt igenväxande ängsmark nordväst Etelhems kyrkby, tillsammans med backklöver och korskovall, *Trifolium montanum* och *Melampyrum cristatum*. Den ovanliga arten strimklöver, *Trifolium striatum*, växte i torr ängsmark söder om Stenstugumyr i Alskog.

Utbredningen av ångsstarr.

Utbredningen av axag.

Våtmarker

Det enda kvarvarande större myrområdet är Smaulmyrar i Alskog. De övriga stora myrarna är sedan länge uppodlade. Men man kan se av utbredningsbilden (50 km-rutor av 100) för en art som ångsstarr, *Carex hostiana*, att det finns mycket kvar av fuktängar, kärrkanter och fuktig skogsmark över hela området. Det rör sig då om mindre partier, som är tillräckliga för att kunna hysa en art som ångsstarr. För mer krävande arter som axag, majviva och kustarun, *Schoenus ferrugineus*, *Primula farinosa* och *Centaureum littorale*, får man en snävare utbredningsbild, mer tydligt centrerad i norr. Men axag förekommer dock i hela 25 km-rutor! Helt inom axagens utbredning ligger förekomsterna för sumpnycklar, *Dactylorhiza traunsteineri* (11 km-rutor), luktsporre, *Gymnadenia odoratissima*, en lokal, och trubbtåg, *Juncus subnodulosus*, en lokal vid Sigvaldeträsk. Från Sigvaldeträsk finns också en äldre uppgift (Johansson, 1897) om fjälltätört, *Pinguicula alpina*, men den såg vi inte. I en skogsbäck med källvatten nordväst om Sigsarve i Alskog påträffades en fin förekomst av källnate, *Potamogeton coloratus*, som växte längs en lång sträcka, inramad av grönstarr, *Carex demissa*.

En intressant kontrast mot utbredningen för axag bildar luddunört, *Epilobium parviflorum*, som tydligt undviker de norra områdena och istället har sin tyngdpunkt i söder. Den är mer näringskrävan-

de och kulturberoende, och man ser den ofta i kanaler och diken i jordbrukslandskapet. Som ett exempel på ett vattensystem med en mångsidig artsammansättning kan vi nämna Strömma å, där det växer rosnate, gropnate, igelknopp och sjöranunkel, *Potamogeton alpinus*, *P. berchtoldii*, *Sparganium simplex* och *Ranunculus lingua*.

Slutligen vill vi här nämna två ovanliga arter: Knagglestarr, *Carex flava*, som påträffades i en kanal vid ett hygge i Fagergat-skog; det första fyndet på Gotland utanför ett begränsat område kring Bål-Boge. Den andra arten är vattenpest, *Elodea canadensis*, som växer i en damm söder om Alskog kyrka. Denna lokal inrapporterades 1989 som första förekomst på Gotland av Lars-Åke Pettersson (se Petersson, 1990), och en inventeringsgrupp kom i år i samtal med markägaren. Dammen där arten växer är en kräftodlingsdamm, och vattenpesten är inplanterad av markägaren - hittills har den inte spritt sig till dammarna helt i närheten.

Från de utdikade våtmarkerna förtjänar f.d. Stenstugumyr i Alskog att nämnas. Här fanns, i ett tunt lager torr jord eller bleke på hållen, ormtunga, kalkkrassing, småtörel och piggrö, *Ophioglossum vulgare*, *Sisymbrium supinum*, *Euphorbia exigua* och *Lappula deflexa*. Framför allt småtöreln var påfallande, och den hade spritt sig till (eller kommit från?) åkrar i omgivningen där den på några håll växte i massor. I torvjord på de uppodlade myrkomplexen i Etelhem påträffades norsk fingerört, ängsklocka och nysört, *Potentilla norvegica*, *Campanula patula* och *Achillea ptarmica*, den senare också inom kartbladen Lye och Garda. Ängsklockan växte kring Bjärbyholm på ett par lokaler, och i den här trakten gjordes på lägret 1989 också ett nyfynd för Gotland: Vallkrassing, *Lepidium heterophyllum* (se Petersson, 1990).

Kulturmark

Gotland har ännu kvar en ogräsflora, som på fastlandet har blivit alltmer sällsynt, beroende på jordbrukets utveckling. Exempel på åkerogräs, som förekom ganska allmänt över hela inventeringsområdet är nattglim, åkerkårel, rödmire, sminkrot, fårtunga och blåklint, *Silene noctiflora*, *Erysimum cheiranthoides*, *Anagallis arvensis*, *Lithospermum arvense* och *Centaurea cyanus*. Exempelvis åkerkårel och rödmire förekom i mer än 40 km-rutor. Något mindre vanlig är korndådra, *Neslia paniculata* (förekomst i 13 km-rutor), riddarsporre, *Consolida regalis*, (20 km-rutor, men därav 18 i de två södra kartbladen Lye och Garda), åkerkösa, sydsmörblomma och åkerranunkel, *Apera spica-venti*, *Ranunculus sardous* och *R. arvensis*, (cirka 10 km-rutor vardera, men starkt koncentrerat till Garda-rutan). En koncentration till Lye-rutan visar flyghavre, *Avena fatua* (8 av 14 km-rutor). Ovanliga åkerogräs med enstaka fynd är renkavle (Lye 42), jungfrukam (3 fynd), fliknäva (2 fynd), småtörel (4 fynd, men enormt rika lokaler), nålkörvel (Garda 31), småsnärjmåra (3 fynd), glansveronika (2 fynd), sommarklynne (2 fynd) och åkerkulla (Lye 12, i vall), *Alopecurus myosuroides*, *Aphanes arvensis*, *Geranium dissectum*, *Scandix pecten-veneris*, *Galium spurium* ssp. *vaillantii*, *Veronica polita*, *Valerianella dentata* och *Anthemis arvensis*. Mellan en väg och en åker påträffades ett bestånd av luddvicker, *Vicia villosa*.

Utanför åkrarna kan man nämna gårdsmiljöer, där bosyskan, *Ballostella nigra*, är vanlig (17 km-rutor). Långt mindre vanlig är hjärtstilla, *Leonurus cardiaca*, som påträffades i 6 km-rutor, dels i gårdsmiljö, dels på soptippar (dumpad jord ute i naturen, där växten följt med). En gård hyste ullig kardborre, *Arctium tomentosum*,

Från exkursionen till växtplatsen för flikbrunört. Kursledaren Lena Jonsell längst till höger. Foto: J.Petersson.

som är mycket ovanlig på Gotland. Vid Lye kyrka påträffades odört, *Conium maculatum*, medan kattmyntan, *Nepeta cataria*, som K.Johansson uppger från Garde kyrka (Johansson, 1897) inte alls stod att finna. Den omrörda jorden i grustag och liknande miljöer hade lockat fram bolmört, *Hyoscyamus niger*, på 4 lokaler, och i en vägkant i grus norr om Etelhem växte ett rikt bestånd av blå bockrot, *Pimpinella nigra*. Från gräsmattor, slutligen, kan man nämna murveronika, *Veronica filiformis*, från Lye kyrka och grönfibbla, *Crepis capillaris*, från Garde kyrka.

LITTERATUR

- Johansson K., 1897: Hufvuddragen af Gotalnds Växttopografi och Växtgeografi. K.V.A.Handl. Bd 29:1. Stockholm.
 Petersson J., 1990: Nyheter i Gotlands flora 1989. Rindi 1990:1.
 Pettersson B., 1958: Dynamik och konstans i Gotlands flora och vegetation. Acta Phytogeogr. Suecica 40.
 Rosvall T., 1986: Sippor. Rindi 1986:1.

Gun Ingmansson
 Bangårdsgatan 10
 621 45 Visby

Bo Göran Johansson
 Levide Vall
 621 93 Visby

Jörgen Petersson
 Humlegårdsvägen 18
 621 46 Visby

Grå pärlhyacint, *Muscari muscarimi*

BO GÖRAN JOHANSSON

Till de mera ovanliga vårblomande lökväxterna, som hör hemma på gotländska gårdar, hör den grå pärlhyacinten, *Muscari muscarimi* Medicus. Självt var jag inte medveten om den när Bengt Larsson fäste min uppmärksamhet på en oansenligt färgad pärlhyacintliknande lökväxt, som han hade iakttagit vid ett torp, Sandkullen, i Väskinde. Torpet, som byggdes 1860, beboddes permanent fram till 1975 av en äldre kvinna, Anna Johansson. Hon använde torpet under somrarna fram till 1980, då hon avled. Bengt har berättat hur hennes trädgård var fylld av narcisser, och på ett ställe i trädgården, i gräset bredvid en rabatt, växte en grupp av en växt som tydligt påminde om en sorts pärlhyacint, halvt förvildade bredvid en rabatt, kanske en femton stycken totalt. Under åren som följde förföll trädgården snabbt, som så ofta sker. På senare år har huset restaurerats av Väskinde hembygdsförening, men pärlhyacinten är borta.

De plantor, som jag själv senare sett har varit 10-15 cm höga med 4-6 ganska långa, drygt 1 cm breda, grågröna blad, som ligger utmed marken. Från bladrosetten har det utgått en stängel (på ett exemplar har jag sett två blomstänglar) med ett ganska tätt ax av blommor. Blommorna har varit blekt, nästan vitaktigt, gråa - grågröna - grönblå i färgen, inte alls så runda som på en vanlig pärlhyacint utan mer flaskformade med en ordentligt hopsnörd, lite knölig mynning. Dessutom har de doftat! En söt, fin, ganska genomträngande doft, tydligast mot kvällen.

Under våren 1990, när jag höll på med vårnumret av Rindi träffade jag Staffan Rosvall - han stod för den fina omslagsbilden av hybriden mellan vit och röd skogslilja, som inledde det numret - och kom att prata med honom om den här pärlhyacinten. Och Staffan visste mer: den växte bland annat i hans egen trädgård, nu steril i en gräsmatta, men dock kvarstående och lätt att känna igen med den grådagiga bladrosetten på marken. Staffan hade också tecknat av arten - en av de teckningarna åtföljer denna artikel - till en diktsamling av Gustaf Larsson (Aftonens murar, Visby 1973), där Gustaf Larsson kärleksfullt skildrar arten:

GRÅ PÄRLHYACINT

Den trötta vinden leker
med axens silvergrå pärlglober
Legendens moderstärar - relikter
från gamla kryddgårdar.
Sällsynta redan på mina farföräldrars tid
duggar deras vällykt kring mitt hjärtas hus.
En saga av doft framfluten ur majskymningen.

Staffan Rosvall hade fått lökarna till sina plantor från gårdar i Klinte, där den tycks finnas på flera håll. Gustaf Larssons namn,

Grå pärlhyacint, *Muscari muscarimi*. Teckning av Staffan Rosvall

grå pärlhyacint, var inte välkänt där, utan vi mötte istället namnet desmeknopp. Bengt Larsson tillägger att desmeknopp kan användas för pärlhyacinter i allmänhet, men att det, som han hört, egentligen ska vara den grå. Namnet återfinns mycket riktigt hos H. Gustavson: Gotländska växtnamn (Gustavson, 1947):

Desmansknull, (däsmans-, dissmans-); snurrknupp. *Muscari botryoides*.

Förledet desman syftar på mysk. Collinder (1983) uppger desmanrätta som svenskt namn på pälsnäbbmusen *Desmana moschata*. Med arten desmeknopp menar man nu annars *Adoxa moschatellina*, liksom i danskan, desmerurt, där Brondegaard (1987) skriver:

Desmerurt (*Adoxa moschatellina*) 1648 ff skyldes ligesom desmerblomst 1768, desmergraes, moskusurt og bisamurt, at planten i fugtigt vejr dufter svagt af desmer (moskus, et sekret fra desmerdyret anvendt till parfume) eller af bisamrottens skind.

Från Gotland uppger Linné namnen desmansblomma (Linné, 1745) och desmansknull (Linné, 1755) för honungsblomster. Också i dessa fall syftar namnen på doften. Det är alltså rimligt att tro, att namnet desmeknopp egentligen syftar på den starkt doftande grå pärlhyacinten och att det först i andra hand vidgats till pärlhyacinter i allmänhet. Det väcker frågan om den grå pärlhyacinten rent av är äldre på Gotland än de övriga pärlhyacinterna. Frågan är inte lätt

att besvara, eftersom äldre floristiska uppgifter oftast rör vil-
da arter. Pärlhyacint, *Muscari botryoides*, uppges sålunda först
1889 från Gotland av K.Johansson, men han skriver (Johansson,
1897) bland annat om en lokal i Hejde: 'en åker ö. om Gervalds,
där den hållit sig öfver 30 år (An)'. Vanlig pärlhyacint bör allt-
så ha funnits på ön åtminstone sedan 1850-talet. Om man tittar i
en trädgårdshandbok från samma tid (Bosse, 1841) finns, för Tysk-
land följande arter med från släktet *Muscari* : *M. botryoides*, *M.*
comosum, *M. moschatum*, *M. pallens* och *M. racemosum*.

Det äldsta herbariebelägget för den grå pärlhyacinten förefaller
vara ett ark i S.G.Hultemans herbarium, som nu förvaras i bibli-
oteket i Klintehamn. Hulteman var kyrkoherde i Klinte och samlade
den 10 maj 1883 två plantor i Hejde prästgård. På arket har han
skrivit namnet *Muscari moschatum* (*M. moschatum* Willd. är en syno-
nym till *M. muscarimi* Medicus). Han har också skrivit det svenska
namnet, Däsmeknopp, och kommenterar om blomman: 'hopdragen, luk-
tar mysk'. Att det ännu finns en del trädgårdar i Klinte med grå
pärlhyacint kan kanske ledas tillbaka till Hulteman själv?

K.Johansson ger ett kort omnämnande av den grå pärlhyacinten i
sitt *Calendarium florae gotlandicae* (Johansson, 1927). Han anger
blomningens början till 9 maj, grundat på 18 års observationer.

Den grå pärlhyacinten är egentligen en långväga gäst. Den hör
hemma i södra Turkiet, kanske också i Kaukasus (Baytop & Mathew,
1984). När man ser den växa, får man intryck av en seg, tålig art,
som klarar torka väl - bladen är fräscha långt in på sommaren. Lö-
ken är förvånansvärt stor och har kraftfulla sidorötter, som går
djupt ner. Löken liknar alltså inte alls den vanliga pärlhyacint-
ens, som är mycket mindre och har talrika smålökar vid basen - som
kan ge en god spridning när man rör om i jorden. Den grå pärlhya-
cinten förefaller vilja stå ifred. Dess ursprung ger också anled-
ning att tro att den behöver en varm plats att stå på. Däremot är
den inte konkurrensstark, och den verkar gå ut, om man lämnar en
rabatt åt sig själv för en längre tid. Bengt Larsson, som har
följt blommande gotländska plantor under några år, uppger att han
inte någonsin sett några frön - ett fåtal kapslar utvecklas, men
de är tomma. Lika svår och envis som t.ex. julrosor och pioner!
Om arten ska kunna fortleva, behöver den alltså en viss uppmärk-
samhet, och jag hoppas att artikeln ska hjälpa till att göra denna
fina art synlig för fler.

LITTERATUR

- Baytop T. & Mathew B., 1984: The bulbous plants of Turkey. London.
Bosse I.F.W., 1841: Vollständiges Handbuch der Blumengärtnererei.
Hannover.
Brondegaard V.J., 1987: Pflanzenavnenes abc.
Collinder B., 1983: Stora ordboken. Stockholm.
Gustavson H., 1947: Gotländska växtnamn. Visby.
Johansson K., 1897: Hufvuddragen af Gotlands växttopografi och
växtgeografi. K.V.A.Handl. Bd 29:1.
Johansson K., 1927: Calendarium florae gotlandicae. Svensk Bot.
Tidskr. 11.
Larsson Gustaf, 1973: Aftonens murar. 2 uppl. Visby 1973.
Linné C. von, 1745: Öländska och Gothländska resa. Stockholm och
Uppsala.
Linné C. von, 1755: Flora Svecica, Ed.Sec. Stockholmiae.

Bo Göran Johansson
Levide Vall
621 93 Visby

Mossor i Sanda socken

LENA ANDERSSON

Jag har gjort en inventering av mossor på stammar av lövträd. Området jag har undersökt är cirka 3 x 1 km stort och ligger i sydöstra Sanda. Det är ett gammalt jordbrukslandskap, och några större förändringar har inte ägt rum i området sedan skiftesreformen.

Praktiskt taget all mark är uppodlad. I västra delen av området finns dock ett änge, som betas av får under sommarhalvåret. Träden i ängten är främst hassel och tall, *Corylus avellana* och *Pinus sylvestris*, men enstaka björk och lundalm, *Betula sp.* och *Ulmus minor*, finns. I området som helhet dominerar lundalm. Ask, *Fraxinus excelsior*, förekommer också mycket. Genom området går en större grusväg, varifrån mindre vägar leder in till gårdarna. På vinterna är vägen måttligt trafikerad, men under sommarhalvåret ökar trafiken kraftigt, framför allt på grund av jordbruket.

Området, som omfattar gårdarna Sandäskes, Gunilde, Alands och Stenhuse i Sanda, avgränsas i tre riktningar naturligt av barrskog. Längst i väster avgränsas det av Sanda samhälle.

Jag har undersökt alla träd längs vägarna och i trädgårdarna och antecknat art och storlek av förekommande mossbestånd. Jag har också antecknat vilken trädart det rör sig om, väderstreck, vind- och solexponering samt stoftimpregnering. Inventeringen genomfördes hösten 1988 till våren 1989. Gerhard Kristensson har granskat *Orthotrichum* -arterna och Thomas Hallingbäck *Tortula* -arterna. Studien har genomförts som ett specialarbete i ämnet biologi vid Säveskolan i Visby med Elsa Bohus Jensen och Bo Göran Johansson som handledare.

Några arter

Hårhättemossa, *Orthotrichum diaphanum*

Arten känns lätt igen, då den är den enda i släktet som har en färglös bladspets. Den är allmänt förekommande på både lundalm och ask längs vägarna i det undersökta området. Den växer även i några trädgårdar, då företrädesvis på apel, *Malus sp.* Vissa bestånd är små och insprängda bland lavar eller andra mossarter, andra är större och växer i självständiga tuvor.

Strimmig hättemossa, *Orthotrichum affine*

Som torra har sporhusen hos denna art åtta breda fårör längs hela sin längd. Den är den klart vanligaste *Orthotrichum* -arten i området. Den växer på ask, alm, apel och björk längs vägarna, i trädgårdar och i skogsbryn.

Parkhättemossa, *Orthotrichum pallens*

Klyvöppningarna på sporhusen hos *O. pallens* är kryptopora, dvs de är nedsänkta och delvis dolda av andra celler. Han- och honorganen sitter på olika grenar. *O. pallens* finns på tre ställen i området, vid Gunilde, vid Alands och vid Stenhuse.

Vid Gunilde växer den insprängd i tuvor av *Orthotrichum affine* på en lundalm alldeles intill vägen. Beståndet är mycket litet.

Vid Alands växer den också på lundalm, men då i självständiga tuvor. Även detta bestånd är litet.

Vid Stenhuse finns *O. pallens* på tre askar i en liten dunge cirka tre meter från vägen. På ett av träden växer den inblandad i tuvor av *O. affine*, på de övriga två i tuvor av *O. diaphanum*. Inget av bestånden är särskilt rikligt.

I den preliminära listan över hotade mossor i Sverige (Flora-vårdskommittén för mossor, 1988) finns *O. pallens* upptagen i hotkategori 4 (= hänsynskrävande). Totalt har cirka 50 lokaler rapporterats från Skåne till Torne lappmark. Från Gotland har tidigare 12 fynd rapporterats, det senaste år 1957. Inget fynd har dock gjorts i Sanda tidigare.

Takmossa, *Tortula ruralis*

Takmossan bildar tuvor på tak, alléträd, murar m.m. Bladen är tunglika och har en lång, tandad hårudd, som är färglös. I det undersökta området finns den inte på så många träd, men den är däremot vanlig på murar och stenblock.

Alléskruvmossa, *Tortula virescens*

Alléskruvmossan liknar takmossan men växer nästan uteslutande på alléträd. Den finns med i hotkategori 4 på den preliminära listan över hotade mossor i Sverige. Floravårdskommittén (1988) uppger att cirka 100 lokaler är kända i Sverige kända, de flesta (60 st.) från Skåne, och 11 på Gotland (men den är dessutom sedd under exkursioner 1987 i Tingstäde, Gustafsson, 1987, och i Alskog 1988). Från Sanda har ett fynd rapporterats (K.Johansson, 1898, primärfynd för Gotland).

Alléskruvmossan finns på tre ställen i området, två lokaler vid Sandäskes och en lokal vid Stenhuse. Det ena beståndet vid Sandäskes är rikligt och täcker nära två tredjedelar av stammen på en ask. Asken omges av hus och skyddas på så sätt från sol och vind. Den växer alldeles intill en ganska starkt trafikerad väg, som asfalterades för några år sedan.

I en trädgård 200 meter därifrån växer alléskruvmossan på en apel. Beståndet är inte alls lika rikligt som det förra, utan består endast av ett par tuvor.

Det tredje beståndet finns vid Stenhuse. På en ask som står i ett öppet läge några meter från vägen växer alléskruvmossan tillsammans med *Orthotrichum affine* och *O. diaphanum*.

Några andra arter, som förekommer allmänt i området är:

Plattsvepemossa, *Radula complanata*

Bergklomossa, *Hypnum cupressiforme*

Aspmossa, *Pylaisia polyantha*

Allémossa, *Leucodon sciurioides*

Guldlockmossa, *Homalothecium sericeum*

Trubbhättemossa, *Nyholmiella obtusifolia*

LITTERATUR

Floravårdskommittén för mossor, 1988: Hotade mossor i Sverige. Svensk Bot. Tidskr. 82, p 423-444.

Gustafsson L., 1987: Floravårdskommittén för mossor besöker Gotland. Rindi 1987:2.

Lena Andersson

Äskes, Sanda

620 25 Klintehamn

Exkursionsrapporter

PAVIKEN 29 APRIL

Att bestämma datum för vårens första exkursion ett halvår i förväg kan ha sina sidor. Flera gånger har det legat snö i slutet av april, och så mycket växter har då inte visat sig. Detta år hade handnunneört, *Corydalis solida* ssp. *laxa*, utlovats, och vi hoppades förstås att några blommor skulle vara utslagna. Och det var de – eller snarare hade de varit – ty en lång period av extremt varmt och vackert väder hade föregått exkursionen. När vi, cirka 20 deltagare, kom fram till den mycket rika lokalen öster om Paviken, fick vi anstränga oss för att hitta fräscha, ej överblommade, exemplar. De flikiga bladen fanns ju i mängd förstås. Vi fick i alla fall tillfälle att studera färg (enhetligt purpur) och utseende (rak sporre, ofta hela skärblad) på blomman. Handnunneörten är mycket riklig i området, även som åkerogräs. Växten finns också på Stora Karlsö, men västergarnsformen avviker ganska mycket i utseende från karlsöformen. Läs mer om detta i Staffan Rosvalls fina bok, Fagningros och jordsyren.

Vid Paviken kunde vi studera vårtsärv, *Ceratophyllum submersum*, som fiskades upp i fjolårstillstånd. Denna sällsynta växt finns på Gotland bara här. Kabbeleka, *Caltha palustris*, blommade fint vid sjön, liksom gullvivor, humleblomster och slån (*Primula veris*, *Geum rivale* och *Prunus spinosa*). Vi passerade det nya fågeltornet och botaniserade oss bort till den före detta vikingahamnen. Där blommade backtrav, lunddraba och Sankt Persnyckel (*Arabis thaliana*, *Draba muralis* och *Orchis mascula*) och överraskande nog hittades kantig fetknopp, *Sedum sexangulare*, kanske Gotlands sydligaste lokal i dag (K.Johansson anger 1910 den sydligaste lokalen från landsvägen s. om Västergarn). Några av oss tog en sväng in i knäckeplisbuskaget. Där blommade täta mattor av svalört och vitsippa (*Ranunculus ficaria* och *Anemone nemorosa*).

En kraftig regnskur avslutade vandringen.

Gun Ingmansson

STENKYRKA 20 MAJ

Den tidiga våren gjorde att de flesta små vita, dvs de tidiga ettåriga hållmarksväxterna som alvararv, nagelört och stenkrassing, *Cerastium pumilum*, *Erophila verna* och *Hornungia petraea*, för länge sedan blommat över. Det fanns dock några stycken även av dessa arter att titta på. Det var också ganska gott om krutbrännare, *Orchis ustulata*, som slagit ut lagom till exkursionsdagen. Det var också lätt att visa på skillnaderna mellan solvända och gotlands-solvända, *Helianthemum nummularium* och *Fumana procumbens* ute på

Handnunneört i Västergarn. Teckning av Staffan Rosvall.

hällmarkerna.

Många av de cirka 25 deltagarna hade väl förväntat sig den utlovade fågelarven, *Holosteum umbellatum*. Och visst fick vi se den, men som alldeles utblommad, vissnad och utbredd på mosskuddarna. Blomställningens flock gick ju lätt att se, men bladens speciella, lite blågröna färg fanns inte kvar. På ett område som tidvis täcks av vatten, men som nu var torrt med gott om grästuvor, tittade vi på bågsvingel, *Festuca rubra* ssp. *oelandica* med dess böjda, grå-gröna blad och jämförde med fårsvingel, *Festuca ovina*. Bergsskrabba, *Globularia vulgaris*, fanns också på hällmarken och längs vägkanten var det gott om pimpinell, *Sanguisorba minor*.

Efter kaffepausen for de flesta till Stenkyrkehuk för att titta på stor skogslilja och alpnnyckel, *Cephalanthera damasonium* och *Orchis spitzelii*.

Ingrid Engquist

LAXARE ÄNG I BOGE 4 JUNI

Exkursionen ägde rum på Gotlands Botaniska Förenings 10-årsdag och skildras av Torigny Rosvall i en särskild artikel i detta nummer.

ALVENA LINDARÄNG 10 JUNI

Försommar, sol, rätt så varmt och ett gotländskt änge. Förutsättningarna var goda och hade också lockat ut cirka 25 personer till Vallstena denna söndagsförmiddag. Vi vandrade genom ängst på den stig, varifrån man ser det mesta i växtväg. Namnet Lindaräng anger att linden dominerar bland träden. Andra träd i ängst var ek, lundalm, ask och oxel, *Quercus robur*, *Ulmus minor*, *Fraxinus excelsior* och *Sorbus intermedia*. Bland buskarna studerades hassel och skogskornell, *Corylus avellana* och *Cornus sanguinea*.

I de torrare norra delarna blommade brudbröd, vildlin, solvända, rosettjungfrulin, höskallra, svartkämpar och slätterfibbla samt gräs som t.ex. luddhavre, ängshavre, darrgräs och fårsvingel, *Filipendula vulgaris*, *Linum catharticum*, *Helianthemum nummularium*, *Polygala amarella*, *Rhinanthus serotinus* ssp. *vernalis*, *Plantago lanceolata*, *Hypochoeris maculata*, *Arrhenatherum pubescens*, *A. pratense*, *Briza media* och *Festuca ovina*. Längre österut i ängst, på lite fuktigare marker, blommade den tidiga brudsporrén, *Gymnadenia conopsea*, som har anpassat sin blomningstid till ängstas slätter i juli. Dessutom fanns gott om tvåblad och nattviol, *Listera ovata* och *Platanhthera bifolia*, samt fortfarande enstaka exemplar av den annars mest överblommade Sankt Persnyckeln, *Orchis mascula*. Skogsstarren, *Carex sylvatica*, kantade stigen med sina hängande honax. På andra sidan en stensträng hittades den svårfunna ormtungan, *Ophioglossum vulgatum*, en liten ormbunke, som bland annat växer i slätter- och betespräglade marker.

I de östligaste delarna utökades orkidéerna med ståtliga johannesnycklar och nyutslagna skogsnycklar, *Orchis militaris* och *Dactylorhiza maculata* ssp. *fuchsii*. Här kunde vi också, vid de järnåldershusgrunder, som finns i ängstas sydöstra del, studera en del lundgräs. Först tittade vi på lundelm, *Elymus caninus*, som växte på en stensträng. Vid några träd fanns ett bestånd av skugglosta, *Bromus ramosus*. Detta bredbladiga gräs med ordentligt håriga bladslidor hade faktiskt redan fått fram sina yviga vippor. Vid själva husgrunderna kunde lundslok, *Melica uniflora*, jämföras med släktingen bergslok, *M. nutans*.

Den södra delen är lite fuktigare och bjuder på flera gläntor, som prunkar av orkidéer, där brudsporrarna dominerar. Här kunde vi också leta upp två exemplar av den läckert färgade krutbrännaren, *Orchis ustulata*. Klasefibblan, *Crepis praemorsa*, en annan typisk ängesväxt, stod bland orkidéerna.

På en större glänta nära en brya växte ett tjugotal exemplar av ängets raritet, den svenska ögontrösten, *Euphrasia stricta* var. *suecica*. Denna varietet av den vanliga ögontrösten har anpassat sig till de gotländska ängenas slätter i mitten av juli. Den svenska ögontrösten blommar därför nästan en månad tidigare än huvudformen. Gotland är numera ensam om denna växt.

Vid en husgrund i ängets västra del sågs ramlök, *Allium ursinum*, och ytterligare ett högvuxet lundgräs. Denna gång var det strävlostan, *Bromus benekei*, som i jämförelse med skugglostan är korthårigare på bladslidorna och mer tidigblommande. Vi avslutade efter denna rundvandring exkursionen med medhavd matsäck i ängets blomstermatta. Som exkursionsledare fungerade

Jörgen Petersson

STIGMYR 1 JULI

Dagens exkursionsmål var Stigmyr med omgivningar. Stigmyr är ju en av pärlorna som ingår i det stora Hall-Hangvarreservatet och var ett av exkursionsmålen när vi hade Botanikdagarna på Gotland 1988. Tanken var nu att även Gotlands Botaniska Förenings övriga medlemmar skulle få bekanta sig med området.

Cirka 25 personer hade mött upp, trots att vädret var något grått. Temperaturen var behaglig, så den relativt lätta molnigheten var närmast till fördel. Fullt solsken kan bli ganska påfrestande här på hållmarkerna. Redan på och omkring parkeringsplatsen kunde, förutom de vanliga hållmarksväxterna, tre av områdets specialiteter beskådas, nämligen svärdkrissla, gotlandssolvända och salepsrot, *Inula ensifolia*, *Fumana procumbens* och *Anacamptis pyramidalis*. Speciellt salepsrotens blommor växte rikligt runt parkeringen. Stenmalörtens, *Artemisia rupestris*, bladrossetter jämfördes med fältmalörtens, *A. campestris*, både vad gällde utseende och doft. Ett kraftigt bestånd av hybriden mellan blodrot och revfinngerört, *Potentilla erecta x reptans*, väckte berättigad uppmärksamhet; det var en ny bekantskap för de flesta. Båda föräldraarterna växer också här, och växtplatsen är känd sedan många år tillbaka. På de nu uttorkade våtarna kunde vi beskåda naturens sätt att ordna jorden efter kornstorlek. Uppfrysningen under vinter gör att det grövre materialet samlas i strängar och ger marken ett fantastiskt och fascinerande ruttmönster. Här letade vi förgäves efter våtögontrösten, *Euphrasia stricta* var. '*gotlandica*' som brukar finnas här ganska rikligt. Troligen var vi ute cirka en månad för tidigt.

På vägen ner mot myren kunde vi bland annat se en hel del orkidéer: nattviol, grönvit nattviol, brudsporre, ängsnycklar, skogsknipprot, purpurknipprot och tvåblad, *Platanthera bifolia*, *P. chlorantha*, *Gymnadenia conopsea*, *Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata*, *Epipactis helleborine*, *E. atrorubens* och *Listera ovata*.

Ett bestånd med fönsterlav, *Cladonia stellaris*, på den här typen av mark väckte en viss förvåning. Vackra exemplar av enlav, *Cetraria juniperina*, liksom den ljust gulröda köttiga svampen hagtornsrost, *Gymnosporangium clavariiforme*, som också (i vintersta-diet) växer på en, såg vi också här och där.

Själva myren är en typisk gotländsk aqmyr, dvs artfattig och

Exkursionsdeltagarna studerar strandängen nedanför Hoburgsklippan. Bland arterna finns skaftmålla och sandsallat. Foto: Stellan Hedgren, 29 juli 1990.

helt dominerad av ag, *Cladium mariscus*. Ändå fanns det längs några kanter partier med trådstarr, bunkestarr och knappag, *Carex lasiocarpa*, *C. elata* och *Schoenus nigricans*. Här hittade vi också både ängsnycklar, blodnycklar och vaxnycklar, *Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata*, *cruenta* och *ochroleuca*. Ängsull, gräsull, spikblad, höstspira och minst två arter av bläddror, *Eriophorum angustifolium*, *E. latifolium*, *Hydrocotyle vulgaris*, *Pedicularis palustris* ssp. *opsiantha*, *Utricularia* sp., fanns också här. Som vanligt avslöts exkursionen med fika och småprat.

Bengt Larsson

HOBURGEN 29 JULI

Så många ville njuta av det allra sydligaste Gotland att vi raskt fick dela i två grupper. Bengt Larsson ledde den ena och Gun Ingmannsson och Lars-Åke Pettersson den andra. Allra först såg vi på taggkörveln, *Anthriscus caucalis*, som växte på åkern vid Hoburgsklippan. Vid militärstängslet fanns några små plantor av ulltistel *Onopodon acanthium*, och där kunde vi också jämföra stånds och ren-

fana, *Senecio jacobaea* och *Tanacetum vulgare* som stod intill varandra. *Kranssalvian*, *Salvia verticillata*, vid vägen ner mot Rivet hade flera nya småplantor i år. Nere på stranden kunde vi se strandaster, sandsallat och skaftmålla, *Aster tripolium*, *Lactuca tatarica* och *Atriplex longipes* ssp. *longipes*. I fuktsvackor växte lökgamander och välsk krassing, *Teucrium scordium* och *Cardaria draba*. Vi följde i stort sett stranden ner till Rivet och gick tillbaka över de torrare buskmarkerna. Där växte det rikligt med vargtörel, *Euphorbia esula* ssp. *esula*.

På väg från Hoburgen passade några på att besöka en åker väster om Sundre kyrka på spaning efter den blåblommiga rödmiren, *Anagallis arvensis* f. *azurea*, som setts här tidigare. Men därav blev inget - rödmirens blommor hade slagit ihop sig, och det var riktigt svårt att ens få se några blommor i den vanliga, tegelröda färgen. Vi fick glädja oss över åkermadd, *Sherardia arvensis*, som är en stor sällsynthet på Gotland, och som Bengt Larsson visade oss på i kanten av åkern.

Gun Ingmansson

MARTEBO MYR 19 AUGUSTI

Efter att ha parkerat bilarna på området där disponentvillan en gång stått - den byggdes när torv grävdes och forslades till cementfabriken i Visby - och undertecknad lämnat en kort historik om Martebo myr, började vi vår vandring ut på myren genom att först följa den gamla järnvägsbanken. Framme vid kanalen som går under banken klättrade Jörgen Petersson ner på södra sidan och Bo Göran Johansson ner på den norra och hämtade upp en del ovanliga växter, bland annat sengröe, svartvide, vattenveronika och brunskära, *Poa palustris*, *Salix myrsinifolia*, *Veronica anagallis-aquatica* och *Biden tripartita*. På västra sidan av kanalen och på södra sidan av järnvägsbanken växte ett fint bestånd av smalbladig vargtörel, *Euphorbia esula* ssp. *tomassiniana*.

Promenaden gick nu vidare ut på själva myren där vegetationen dominerades av en blandning av tall, björk och brakved, *Pinus sylvestris*, *Betula* sp. och *Frangula alnus*. Gulresedans, *Reseda lutea*, gula blommor blossade här och var, och sandtraven, *Arabis arenosa*, som förekommer på utdikade myrar, stack upp sina vita blommor även bland gräs och svart torvmylla. Efter cirka 150 meter gick vi in mot den kvarvarande gamla torvmyren. Här syns gamla körspår, som lämnat ett minnesmärke av att det en gång forslats torv ner mot järnvägen, som gått över myren. Framme vid en av torvgravarna - den som går i nord-sydlig riktning - kunde vi beskåda rikliga bestånd av smalkaveldun, ag och kärrsilja, *Typha angustifolia*, *Cladium mariscus* och *Peucedanum palustre*, på starrtovor ute i den vattenfyllda torvgraven. I kanten växte slokstarr, trådstarr, kråklöver och kransmynta, *Carex pseudocyperus*, *C. lasiocarpa*, *Potentilla palustris* och *Mentha x verticillata*. Vi fortsatte söderut utmed torvgraven. Norsk fingerört, *Potentilla norvegica*, sågs i ett exemplar. Antalet exemplar växlar starkt mellan olika år. Under det rätt glesa beståndet av björk noterades rikligt med vitpyrola samt granbräken, backskärfrö, sandtrav, klobibbla, rotfibbla och ett litet lärkträd, *Pyrola rotundifolia*, *Dryopteris carthusiana*, *Thlaspi alpestre* ssp. *alpestre*, *Arabis arenosa*, *Crepis tectorum*, *Hypochoeris radicata* och *Larix decidua*. På de mer öppna ytorna är bägarlavarna, *Cladonia* sp. rikligt förekommande.

I södra delen av torvgraven finns ett öppnare område med knappag och axag, *Schoenus nigricans* och *S. ferrugineus*, och här hittade

vi också några exemplar av snip, *Scirpus hudsonianus*. Vi trängde oss nu genom den täta vegetationen och rundade därmed torvgraven för att fortsätta norrut utmed den andra sidan. På denna sidan är träden högre och ger en annan skuggighet åt undervegetationen. Vi gick genom stora bestånd av revlummer, *Lycopodium annotinum*, mycket mjukt och skönt att vandra igenom. Närmare torvgraven gick vi på ett litet bestånd av lopplummer, *Lycopodium selago*, och även här växte stora bestånd av vitpyrola. Ormbär, skogsknipprot och tallört, *Paris quadrifolia*, *Epipactis helleborine* och *Monotropa hypopitys*, noterades också. Idegran, *Taxus baccata*, växte spritt på denna sidan av torvgraven. Promenaden hade hittills varit rätt så angenäm och vegetationen lagom besvärlig att ta sig igenom, men nu väntade en tät, risig och tuvig vandring fram till torvgraven som går i öst-västlig riktning. Alla kom i alla fall fram till torvgraven, men vad de tänkte om exkursionsledaren efter denna besvärliga promenad vet jag ej. Fikat smakade i alla fall gott, när vi satt i kanten av torvgraven, det s.k. Svedalaschaktet.

Efter fikat fortsatte några att exkurera utmed södra sidan av torvgravarna som ligger längst växterut. Ett litet bestånd kråkbär, *Empetrum nigrum*, och, i kanten av västra torvgraven, flaskstarr, slokstarr, tagelstarr och trådstarr, *Carex rostrata*, *C. pseudocyperus*, *C. appropinquata* och *C. lasiocarpa*. Vi rundade även den här torvgraven och gick upp på järnvägsbanken och fortsatte tillbaka till bilarna och därmed avslutades exkursionen.

Lars-Åke Pettersson

LJUGARN 23 SEPTEMBER

Vi samlades vid Vitvärs fiskeläge och flyttade oss någon kilometer inåt land, där vi gick in i en granskog på fuktig sand. Vi vadade genom ett hav av blöt örnbräken, *Pteridium aquilinum*, fram till ett mer lågvuxet område, där det stod ett fint bestånd av kambräken, *Blechnum spicant*, omgivet av revlummer och majbräken, *Lycopodium annotinum* och *Athyrium filix-femina*. Linnea och harsyra, *Linnea borealis* och *Oxalis acetosella* var andra arter, som visade på en skog av helt annan karaktär än de vanliga, kalkpåverkade barrskogarna på Gotland. Vi följde en fuktsvacka med artrikt mossa-täckte och kom omsider upp på torrare mark, med blott ett tunt jordlager på kalkstenen. Här var skogen glesare och mer dominerad av tall, bottenskiktet var rikt på små örter och det fanns mycket av stolt fjällskivling, *Macrolepiota procera*.

Efter ytterligare en förflyttning befann vi oss vid kalkklinten norr om Kaupungs slott, i det område, där en golfbana planeras. Vi tittade här på gulkronill, *Coronilla emerus*, och bland svamparna fransad jordstjärna och kragjordstjärna, *Geaster fimbriatum* och *G. triplex*, som fanns lite här och var i marken nedanför klinten. Efter en stunds vandring söderut blev klinten mer markant och skogen nedanför tätad. Här växte den skuggkrävande vågiga fjädermossan, *Neckera crispa*, på kalkbranterna, och i rasmarken nedanför kunde vi få se Gotlands nykorade landskapssvamp, rodande jordstjärna, *Geaster rufescens*, inte vanligare än att den var helt ny för de allra flesta i sällskapet! Nedanför klinten sprutade vattnet fram på ett par ställen och bildade små bäckar, som rann från klinten mot öster. Efter ytterligare en liten stunds vandring var vi fram-

Lopplummer, *Lycopodium selago*, fotograferad i snårig och tät vegetation i Martebomyr, 19 augusti 1990. Foto: Stellan Hedgren

me vid Kaupungs slott och drog oss mot bilarna för hemfärden.

Bo Göran Johansson

GNISVÄRD 9 SEPTEMBER

Gotlands Naturmuseum firade sitt 10-årsjubileum under den här höstmånaden och Gotlands Botaniska Förening ville på något sätt tacka för museets generositet mot föreningen under dessa år. Det gjorde vi genom att anordna en sensommarvandring längs Gnisvärdsstranden och på så vis bidra till Naturmuseets jubileumsprogram. Gun Ingmansson, Bo Göran Johansson och Jörgen Petersson var exkursionsledare. Trevligt nog var det många som bodde vid Gnisvärd och som kanske inte i vanliga fall brukar vara med på våra vandringar som deltog.

Det fanns en hel del växter att titta på - många exemplar passade på att blomma en extra gång detta år. Bland annat hittade vi flera fältsippor, *Pulsatilla pratensis*, som stod helt fräscha! Nära hamnen blommade snårvinda, *Caystegia sepium*, och ljungsnärja, *Cuscuta epithymum* ssp. *epithymum* ringlade rikligt bland gulmåra och gulvial, *Galium verum* och *Lathyrus pratensis*. I fuktiga svackor fanns kustarun och sumpgentiana, *Centaurium litorale* och *Gentianella uliginosa* och på sandstranden blommade marviol, *Cakile maritima*, och praktfulla exemplar av rödmålla, *Chenopodium rubrum*. Längst i söder tittade vi på en äldre lokal för kal knipprot, *Epipactis phyllanthos*, ute i stranddynerna, som tyvärr gått starkt tillbaka under de senaste tio åren. Ett fåtal små exemplar stod dock ännu vackert ljusgröna mot sanden.

Gun Ingmansson

SVAMPKVÄLLAR

Öppet hus med svamprådgivning hölls tre måndagskvällar, den 10, 17 och 24 september. Dessa svampkvällar ingick liksom Gnisvärdsexkursionen i Gotlands Naturmuseums jubileumsprogram. Sammanlagt infann sig ett trettiotal svampintresserade för att få sina fynd genomgångna.

Elsa Bohus Jensen

OBS! MEDLEMSAVGIFTEN!!

Medlemsavgiften för 1991 är oförändrat 50 kr. Avgiften för familjemedlem är 15 kr. Inbetalningskort medföljer detta nummer.

Om du dessutom ger en gåva till föreningen får du som tack ett särtryck av ett av Rindis färgomslag från i år eller förra året - ange i så fall gärna vilket du önskar (dock inte bilden från Nr2 1989, den kunde vi av copyrighetskäl inte trycka).

Inventeringsläger och botanikkurs på södra Gotland 1991

Det kombinerade inventeringslägret och botanikkursen sommaren 1990 blev en mycket lyckad vecka, och vi kommer att genomföra ett nytt inventeringsläger under sommaren 1991. Nu drar vi oss längre söderut, där det finns ett inventeringstomt område kring socknarna Stånga, Lau, Hemse, Burs och Rone.

Preliminärt kommer lägret att pågå från 1 till 7 juli och vi förbereder en gemensam förläggning i trakten kring Burs. Inkvarteringen blir, som vanligt, av enkel standard, men helt gratis för alla deltagarna. Vi hoppas kunna erbjuda matlagingsmöjligheter på platsen, men det är inte långt till Hemse, där man kan äta ute.

Under dagarna (cirka kl 9 till kl 17) kommer vi att inventera delområden i trakten i små grupper om två-tre personer. Vi har brukat inleda med en gemensam förmiddagsexkursion inom varje kartblad, eftersom vi i floraprojektet har valt ut en stor grupp av vanliga arter, som vi bara kryssar av en gång inom varje kartblad. En stor del av dessa arter kan vi då kryssa av gemensamt i början av inventeringen. Dessutom tycker vi att det har varit trevligt att inleda inventeringen gemensamt.

Inventeringsområdet är ett småskaligt landskap med många småbiotoper, mycket kulturlandskap och fortfarande med en gammal prägel. En raritet som luddvårlök, *Gagea villosa*, kommer naturligtvis att vara helt förbi när lägret startar, men vi tror att mycket spännande arter kommer att dyka upp. Tänk bara på förekomsten av flikbrunört, *Prunella laciniata*, i den här trakten, som blev känt för några år sedan! Förläggningen ligger för övrigt nära en av Gotlands bästa badstränder, Hörte.

Lägret inleds med morgonkaffe måndag den 1 juli och avslutas med en gemensam exkursion söndag den 7 juli. Vi räknar med att kunna erbjuda transport för dem som anländer med båt eller flyg på måndagsmorgonen.

Men vi kommer också använda veckan till att bättra på våra egna kunskaper. Vi ska alltså försöka engagera en kursledare, som under kvällarna går igenom intressanta artgrupper utifrån material som vi samlar in på dagens inventering eller gör genomgången i fält på en gemensam exkursion - utformningen blir densamma som under 1990, där kvällarna verkligen utnyttjades effektivt!

Eftersom alla detaljer är preliminära, är det än så länge i tidigaste laget att anmäla sig, men vi tar gärna emot intresseanmälningar (Gun Ingmansson och Bo Göran Johansson, adress och telefonnummer på omslagets insida i detta nummer). Vi återkommer med det definitiva programmet i vårnumret av Rindi.

Gamla årgångar av Rindi till salu

Tycker ni Rindi är bra?

I så fall har jag ett litet tips. Varför inte komplettera er samling med alla hittills utgivna nummer?

Ännu finns samtliga nummer kvar, men en del är det ganska få av, så passa på! Har ni tänkt på att något eller några nummer av Rindi också är en utmärkt present att ge bort?

Nr 2 1989 är på nästan 80 sidor och behandlar utförligt Gotska Sandöns flora. Den är ett måste för alla som har planer på att besöka ön. Men i alla nummer finns det spännande artiklar. Jag plockar här något:

Nr 1 1981 handlar bland annat om gotlandshaverrot och nya lokaler för den.

Nr 2 1981 har en hel del lokaler för spännande arter på ön samt en intressant artikel om Länsstyrelsens ogräsprojekt.

Nr 1 1982 tar oss med på botaniska strövtåg på Gotland på 1920-talet. Vidare publiceras en botanisk inventering av Hallbro Slott i Västerhejde och en artikel om alpnöcklarnas status i Europa.

Nr 2 1982 hjälper oss i Sorbus-djungeln runt Visby samt presenterar nyfynd av bland annat myggnycklar.

Nr 1 1983 hyllar skalden och botanisten Gustaf Larsson, som fyller 90 år.

Nr 2 1983 presenterar bland annat hybriden mellan kärrknipprot och purpurknipprot. Thomas Karlsson ger också tips om svårbestämbara arter på Gotland.

Nr 1 1984 är det första numret med färgomslag. Här hittar vi en ingående beskrivning av hybriden mellan nipsippa och fältsippa med mycket informativa bilder, vidare bestämningsnycklar till släktena Allium och Gagea på Gotland. En artikel behandlar förekomsterna av orkidéer i Sondre socken.

Nr 2 1984 ger en mängd nyfynd i Gotlands flora samt det mesta om myggnycklarna på ön; bland annat presenteras Nordens rikaste lokal.

Nr 1 1985 ger oss mer nyfynd samt en utförlig artikel om Gotlands hieraciumflora med flera teckningar.

Nr 2 1985 har bland annat en artikel om floran på och vid Visby ringmur (över 230 arter hittades!).

Nr 1 1986 presenterar alla Gotlands sippor i bild och text och som vanligt botaniska nyheter, bland annat det sensationella fyndet av alpköver.

Nr 2 1986 handlar bland annat om Fuirens och Spelings botaniska resa till Gotland 1623. Gotlandsstånds, spjutsporre och andra fynd från botaniklägret i Hejde samt en artikel om gotlandsranunkeln hittar ni också i detta nummer.

Nr 1 1987 har massor av spännande nyfynd, bland annat näbbtrampört och plattlummer på Fårö. Luddvårlöken i Stånga har inventerats och Staffan Rosvall skriver om gotländska växtnamn.

Nr 2 1987 presenterar växterna i och omkring Visby; här kan man

verkligen göra fynd. Vi besöker också den fantastiska haverrots-lokalen i Bro, där nästan alla Sveriges haverrotsarter och hybrider finns representerade.

Nr 1 1988 ger oss floristiska nyheter samt artiklar om stor skogslilja och en form av flugblomster som inte många har sett maken till.

Nr 2 1988 handlar bland annat om Alvena Lindaräng, inventeringsdagar på Gotska Sandön och om Botanikdagarna på Gotland 1988.

Nr 1 1989 är ett fynd för alla som intresserar sig för Gotlands mossor; det innehåller en fullständig artförteckning över alla kända gotländska arter.

Nr 2 1989 är, som nämnts, en fullständig kärleväxtflora över Gotska Sandön, ett måste om man ämnar sig dit.

Nr 1 1990, slutligen, behandlar nyfynd under 1989, framför allt det överraskande återfyndet av gotlandstrav. Vidare finns en artikel om gotländska växtnamn, om en möjlig spridning av johannesnycklar från Gotland till Finland, en översikt av lunglav på Gotland och mycket annat.

Priserna för lösnummer är:

För Nr 1 1981 t.o.m. Nr 2 1983 (svartvitt omslag) 15 kr/nummer.

För Nr 1 1984 och framåt (undantaget Nr 2 1989) 25 kr/nummer.

Nr 2 1989 är ett specialnummer (Sandöflora) och kostar 60 kr.

Vi säljer även kort av omslagen för åren 1984, 1987, 1988, Nr 1 1989, och för 1990. De utgörs av ett vikt kort i samma format som Rindi, men i styvare kartong, och de koster 8 kr/styck.

Tyvärr måste vi lägga på kostnader för porto när ni beställer lösnummer av Rindi. Välkomna med era beställningar. Skriv bara på inbetalningskortet vilka nummer eller omslagskort som ni önskar.

Bengt Larsson

Program våren och sommaren 1991

- Tis 22 jan Medlemmarnas bildkväll. Alla tar med sig diabilder för gemensam visning. Vi träffas i Gotlands Naturmuseums bibliotek, ingång från Hästgatan 1, 1 tr. kl. 19.
- Tor 14 feb Årsmöte. Gotlands Naturmuseum, biblioteket 1 tr upp. Förhandlingarna börjar kl 19. Efter årsmötesförhandlingarna berättar Torgny Rosvall om Linnés resa på Gotland 1741.
- Tors 21 mars USA:s natur. Gun Ingmansson berättar och visar bilder från en resa i västra USA sommaren 1990. Gotlands Naturmuseums bibliotek, Hästgatan 1, 1 tr, kl. 19.
- Lör 20 apr OBS datum!! Lökväxter i Visby. Årets första exkursion. Vi kommer att vandra runt och se på den tidiga vårfloran i kyrkogårdar, parker och planteringar. Ett lämpligt tillfälle att möta olika arter inom släkten som vårlök, scilla, blåstjärna, porslinshyacint, snödroppe, crocus och iris. Samling vid Kajsarporten kl 10. Ledning: Bengt Larsson.
- Sön 26 maj Vårexkursion till Fleringe. Vi samlas vid Fleringe kyrka kl. 10 för att med Ingrid Engquist som ledare besöka Hässle äng och sedan dra oss ut mot kustnaturen vid Svarvarhuk. Vi hoppas få se både ängsväxter och arter som hör till den karga kustnaturen som alpnäcklar.
- Sön 16 jun Försommarexkursion till ett gotländskt änge: Kullands högård i Gerum. Detta är ett ovanligt artrikt änge, som bland annat hyser en av de få förekomsterna på Gotland (och därmed i landet) av svensk ögontröst. Exkursionsledare är Jörgen Petersson och vi samlas vid Gerums kyrka kl. 10.

Innehåll

- 51 Barbro Lindberg: Omslagsbilden: Salepsrot, *Anacamptis pyramidalis*
- 52 Torgny Rosvall: Gotlands Botaniska Förening 10 år
- 57 Göran Arnqvist: Skenholmen - Om florán på tistlarnas ö
- 62 Stig Högström och Bengt Sturevik: Nya växtplatser för myggnycklar upptäckta på Gotland
- 69 Gun Ingmansson, Bo Göran Johansson och Jörgen Petersson: Inventeringslägren 1989 och 1990
- 77 Bo Göran Johansson: Grå pärlhyacint, *Muscari moschatum*
- 80 Lena Andersson: Mossor i Sanda socken
- 82 Exkursionsrapporter:
 - Paviken 29 april
 - Stenkyrka 20 maj
 - Laxare äng i Boge 4 juni, se ovan
 - Alvena Lindaräng 10 juni
 - Stigmyr 1 juli
 - Hoburgen 29 juli
 - Martebo myr 19 augusti
 - Skogsvandring i Ljugarn 23 september
 - Övrigt: Gnisvärd 9 september
- 91 Inventeringsläger och botanikkurs på södra Gotland 1991
- 92 Gamla årgångar av Rindi till salu
- 94 Program våren och sommaren 1991
- 95 Innehåll

ÖPPET HUS PÅ NATURMUSEET

Också under 1990 kommer vi att ha Öppet Hus på Gotlands Naturmuseum under torsdagskvällarna från kl. 19. Vi träffas i Naturmuseets bibliotek, Hästgatan 1, en trappa upp. Alla är välkomna för att träffa och prata med personer som är intresserade av Gotlands flora.

Under 1991 kommer vi att ha Öppet från 2 maj, Kristi Himmelfärd undantaget, fram till den 29 augusti.

